

Ekobrott – utvecklingen av några centrala brottstyper

BRÅ-rapport 2002:1

”Det moderna samhällets ekonomiska liv med dess högeligen komplicerade förhållanden förutsätter en stark begränsning av tillägnelsebenägenheten hos samhällsmedlemmarna. Många abstrakta affärstransaktioner är grundade på förvissningen att individerna skall följa spelets regler och respektera affärsvärldens seder och bruk. Det finns därför genvägar i de finansiella förbindelserna, vilka kan skänka vinst så länge de sociala kontrollinstitutionerna kan föras bakom ljuset.”

(Olof Kinberg och Svend H. Riemer i en utredning om förskingring, publicerad i Svensk Juristtidning år 1942, sid. 98)

BRÅ

centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm. Telefon 08-690 91 90,
fax 08-690 91 91, e-post order.fritzes@liber.se

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm. Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75,
e-post info@bra.se

BRÅ på Internet www.bra.se

ISSN 1100-6676, ISBN 91-38-31894-6

Författare: Lars Emanuelsson Korsell

Omslagsfoto: Bengt Höglund/Johnér Bildbyrå

Tryck: Elanders Gotab AB, 2002

© Brottsförebyggande rådet

Innehåll

förord	5
sammanfattning	6
Anmälningarna om skattebrott har ökat	6
Bokföringsbrott och insiderbrott ökar, förskingringsbrott minskar	7
Ekobrottsbekämpningen har effektiviserats	8
inledning	9
yrkesbaserade brott – en ännu inte uppmärksammas ekobrottslighet	10
dold brottslighet	11
Administrativa sanktioner vanligare än straff	12
Rättsväsendets förmåga	12
några centrala ekobrott	14
Bokföringsbrott	14
Försvarande av skattekontroll	18
Brott mot borgenärer	20
Skattebrott	24
Insiderbrott och otillbörlig kurspåverkan	32
Brott mot aktiebolagslagen	34
Bedrägerier	35
Förskingring	35
den ekonomiska brottsligheten i framtiden?	39
referenser	43
english summary	46

Förord

Den ekonomiska brottsligheten är ett prioriterat kriminalpolitiskt område. Sedan mitten av 1990-talet har stora satsningar gjorts på lagstiftning och nya myndighetsstrukturer. Men hur har ekobrottsligheten utvecklats sedan den blev ett begrepp under 1970-talet och hur kommer den att se ut framöver? Det är frågor som inte minst politiker, departement, myndigheter och näringsliv ställer sig. Det finns därför ett behov av att summera utvecklingen och försöka blicka framåt.

Ett av syftena med denna rapport är att ge en sammanfattande bild av den ekonomiska brottsligheten. Framställningen är koncentrerad till några centrala brottstyper. Ett annat syfte är att diskutera den ekonomiska brottsligheten i ett vidare perspektiv än vad vi brukar göra i Sverige. Två försummade områden är exempelvis bedrägerier, som begås företag emellan, och näringslivets utsatthet för interna brott som utförs av anställda och uppdragstagare.

Ett tredje syfte är att försöka bedöma hur den framtida ekobrottsligheten kommer att utvecklas och vilka bekämpningsstrategier som kan bli aktuella. Här pekar rapportens författare, BRÅ:s verksjurist Lars Emanuelsson Korsell, på att insikten kommer att öka om att olika brottsformer hänger ihop, nödvändigheten av underrättelsetjänst, behovet av ett utvecklat ekobrottsförebyggande arbete och näringslivets roll.

Professor Hanns von Hofer vid Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet har läst och lämnat värdefulla synpunkter på rapporten.

Stockholm i januari 2002

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Sammanfattning

Med ekonomisk brottslighet brukar man mena företagens brottslighet; brott som sker för vinnings skull inom ramen för en lagligt bedriven näringsverksamhet. I Sverige handlar det i praktiken om skattebrott, bokföringsbrott och brott mot borgenärer. Det är också dessa brott som svarar för de stora volymerna av anmälda och lagförda ekobrott. På senare tid har också insiderbrotten uppmärksammats, men antalet anmälda och lagförda brott är fortfarande mycket få. I andra länder betonas i stället olagliga priskarteller, större bedrägerier riktade mot andra företag och konsumentbedrägerier. Även den yrkesbaserade brottsligheten brukar på annat håll räknas som ekobrott. Här avses brott som begås inom företag och andra organisationer av arbets- eller uppdragstagare med organisationen som offer, exempelvis förskingring och trolöshet mot huvudman.

En svårighet med att beskriva brottsutvecklingen på ekobrottsområdet är emellertid att många av dessa brott är så kallade spaningsbrott. Det innebär att den registrerade brottsligheten i hög grad snarare speglar myndigheternas insatser än den faktiska brottsligheten. För att kunna skildra brottsutvecklingen krävs därför andra metoder än kriminalstatistiken, exempelvis nationalekonomiska beräkningar av skatteundragandet, intervjuer med aktörer på den svarta marknaden, offerundersökningar hos företagare etc.

Under senare delen av 1990-talet har de anmälda *skattebrotten*, *bokföringsbrotten* och *brotten mot borgenärer* minskat. En viktig förklaring till nedgången är att skattemyndighetens revisioner av företag minskat samtidigt som konkurserna gått ned kraftigt efter det tidiga 1990-talets stora konkursuppgång. Det är vid skattemyndighetens revisioner av företag respektive när konkursförvaltare går igenom konkursdrabbade företags redovisning och affärsverksamhet som de vanligaste ekobrotten upptäcks.

Anmälningarna om skattebrott har ökat

År 2000 ökade emellertid anmälningarna för *skattebrott* trots att revisionerna inte ökat. I stället ökade sannolikt motivationen hos skatte-tjänstemännen att göra anmälningar. Numera utför den egna myndighetens skattebrottsenheter en stor del av brottsutredningarna av misstänkta skattebrott och anmälarna upplever att det "händer" något med deras anmälningar. I dag arbetar 130 brottsutredare på skattebrottsenheterna – de flesta är erfarna skatterevisorer – med siktet inställt på att antalet inom en snar framtid ska öka till 200 personer. För skatteförvaltningens granskare och revisorer innebär denna förändring att det blir naturligt att tänka i termer av skattebrott och brottsanmälningar

när de utför sitt dagliga kontrollarbete. Trenden bör därför vara – med tillfälliga avvikelser – att anmälningarna kommer att öka till dess att en mättnad eller balans uppstår. En motkraft är emellertid att det har blivit färre skatterevisorer som kan anmäla brotten eftersom många revisorer har lämnat skattemyndighetens kontrollsida och gått över till skattebrottsenheterna.

Anmälningarna av försvärande av skattekontroll kommer att fortsätta att öka eftersom det brottet sedan en tid tillbaka inte längre är subsidiärt (underordnat) till bokföringsbrott. Eftersom skattemyndigheten lägger ned stora resurser på riktade ekobrotts- och specialrevisioner kommer de tunga brottsutredningarna av skattebrott med höga straffvärden även i fortsättningen att ligga på en hög nivå.

De ekonomiska beräkningar som gjorts under de senaste årtiondena för att bedöma det totala *skatteundandragandet* tyder inte på att några större förändringar har skett. Däremot sker strukturella förändringar till följd av att nya kontrollsystem införs och på grund av samhällsförändringen.

Globaliseringen och IT-utvecklingen sätter press på välfärdsstater med höga skattetryck som Sverige. Tillfällena ökar att manipulera inkomsterna på ett sådant sätt att beskattningen minimeras. Men som en följd av händelserna den 11 september i New York har emellertid den internationella kampen mot skatteparadisen tagit en ny vändning. I dess spår kommer också lagstiftning och ett ökat internationellt samarbete som inte enbart tar sikte på terrorism utan kanske framför allt den organiserade brottsligheten, men också ekonomisk brottslighet. En försiktig bedömning är därför att skattelagstiftningen i någon mån kommer att anpassa sig till omvärlden samtidigt som kontrollen kommer att öka. Även möjligheterna till kontroll och förutsättningarna för brottsbekämpningen kommer att utvecklas.

Bokföringsbrott och insiderbrott ökar, förskingringsbrott minskar

En generell avmattning i ekonomin i kombination med den så kallade dot-comdöden, förstärkt av terrorhändelserna den 11 september, har medfört att kurvorna för konkursdrabbade företag återigen har börjat peka uppåt. Följaktligen kommer också anmälningarna om brottsmisstankar från konkursförvaltare att öka. Det gäller främst bokföringsbrott och olika brott mot borgenärer.

Den ökade uppmärksamheten kring insiderbrotten under 1990-talet kommer sannolikt att fortsätta och större resurser läggs därför ned på att hitta misstänkta fall. Inom EU diskuteras nu administrativa sanktioner som ett komplement till den straffrättsliga regleringen. Införs sådana kommer antalet ärenden att skjuta i höjden.

Den ekonomiska brottsligheten omfattar inte enbart brott som utförs av företag utan företagen kan också vara offer för brott som begås av andra företag – typiskt sett *bedrägerier* – och av anställda i form av bland annat förskingringar. Det saknas statistiska uppgifter om vilka bedrägerier som riktas mot företag. Men för brottet *förskingring* har anmälningarna minskat sedan mitten av 1990-talet och ”det glada 80-talet.”

Ekobrottsbekämpningen har effektiviserats

Under senare år synes utvecklingen gå mot att de anmälda ekobrotten hanteras effektivare av de brottsbekämpande myndigheterna. Det finns flera bidragande förklaringar till detta. Resursförstärkningar har skett genom bildandet av skattebrottsenheterna och Ekobrottsmyndigheten. Det är också färre mål att hantera eftersom anmälningarna minskat. Erkända brott av mindre allvarligt slag, med villkorlig dom som påföljd, kan numera hanteras utanför domstolsprocessen genom det enklare strafföreläggandet. Vissa brottsutredande myndigheter hanterar också enklare mål i särskild ordning, vilket ökar antalet avgjorda ärenden. Även om en rad förändringar har skett på senare tid bedöms den från effektivitetssynpunkt viktigaste vara inrättandet av skattemyndighetens skattebrottsenheter. Dessa finns över hela landet och innebär ett faktiskt nytillskott av i dagsläget inte mindre än 130 skattebrottsutredare.

Som en effekt av forskning och underrättelsetjänst kommer kunskapen att öka och spridas om att olika brottsformer hänger ihop. Det går inte längre att se ekobrottsligheten som enbart ett område bestående av i huvudsak skattebrott, bokföringsbrott och brott mot borgenärer. Följden blir för det första att begreppet ekonomisk brottslighet kommer att få en vidare innebörd och även omfatta yrkesbaserad brottslighet, bedrägerier mellan företag och korruption. För det andra kommer kopplingen till annan brottslighet, inte minst den organiserade, att betonas.

En kunskapsorienterad inriktning på arbetet blir också en ledstjärna för ekobrottsbekämpningen. I dagsläget gäller detta i huvudsak närpolisarbetet. Det brottsförebyggande perspektivet kommer därför att bli en viktigare komponent i framtidens bekämpningsstrategier. Detsamma gäller underrättelsetjänst. Näringslivet kommer att ta en aktivare roll för att förebygga ekobrott och höja affärsetiken. Ett nationellt brottsförebyggande program även på ekobrottsområdet kan bli en realitet; från ”brottsäkrare” lagstiftning, förebyggande lagstiftning och en kontrollverksamhet som styrs av förebyggande strategier till en förbättrad affärskontroll och affärsetik inom näringslivet.

Inledning

Ekonomisk brottslighet är inte ett brott som kan återfinnas i en paragraf i lagboken utan ett kriminologiskt samlingsbegrepp, dessvärre med många definitioner. Det är emellertid vanligt att ekonomisk brottslighet brukar beskrivas som vinningsbrott som sker inom ramen för en näringsverksamhet. Kort uttryckt är det näringslivets brottslighet. Eftersom det finns många regler för företag, som det dessutom kan innebära ekonomiska fördelar att bryta mot, omfattar egentligen den ekonomiska brottsligheten flera hundra regelsystem – allt från vilotider för yrkeschaufförer till brott med punktskatter på alkohol. Av tradition och därmed till följd av vilken brottslighet kontrollorganen upptäcker, men också på grund av omfattning och samhällsskada, finns emellertid ett kärnområde med olika typer av brott:

- bokföringsbrott – som också kan dölja annan ekonomisk brottslighet – i 11 kap. brottsbalken
- brotten mot borgenärer eller den konkursrelaterade brottsligheten, också i 11 kap. brottsbalken
- de olika skattebrotten i skattebrottslagen
- insiderbrott och otillbörlig kurspåverkan i insiderstrafflagen
- brott mot aktiebolagslagen, främst brott mot läneförbudet.

Dessa brottstyper kommer att redovisas i det följande. Åtskilliga av de uppräknade brotten är riktade mot staten eller det allmänna, till exempel skattebrotten, eller mot andra kollektiva intressen, till exempel insiderbrott, mot förtroendet för de finansiella systemen, eller bokföringsbrott, mot alla de intressenter som finns av en korrekt bokföring, till exempel skattesystemet, kreditgivare med flera. Dessa exempel ger en bild av hur den ekonomiska brottsligheten betraktas i Sverige; en brottslighet företrädesvis riktad mot kollektiva och samhällliga intressen. Det har sannolikt att göra med att sådana brott betraktas som särskilt viktiga i en välfärdsstat och i ett högskattesamhälle (Lindgren, 2000). I länder med andra förutsättningar betonas i stället ekobrott riktade mot det marknadsekonomiska systemet – exempelvis antitrustmål (mot kartellbildning) i USA – och bedrägerier utförda av företag riktade mot både konsumenter och andra företag (Lindgren och Theanderson, 2000). På ett internationellt plan är bedrägerier viktiga när ekonomisk brottslighet diskuteras (Shapiro, 1984 och Levi, 1987). Men i Sverige har bedrägerier hittills snarare räknats till traditionella förmögenhetsbrott än till ekobrott. I syfte att bredda perspektivet kommer därför sådana bedrägerier som är riktade mot näringslivet också att beröras i det följande.

Konsumentbedrägerier, som är en något annorlunda brottstyp, analyseras däremot inte.

Yrkesbaserade brott – en ännu inte uppmärks- sammad ekobrottslighet

Hittills har den ekonomiska brottsligheten beskrivits enbart i termer av företagets brottslighet; det är företaget eller företagaren som har ekonomisk vinning av brottet. Men situationen kan vara den motsatta. Brotten kan rikta sig mot företaget, av anställda och uppdragstagare som finns inne i organisationen (Clinard och Quinney, 1973). Konkret handlar det om förskingring, trolöshet mot huvudman och interna dattaintrång. I denna situation är företaget offer och gärningsmannen en arbets- eller uppdragstagare som utnyttjar sin ställning i organisationen för att begå brott.

I många andra länder finns bägge perspektiven på ekonomisk brottslighet. I Sverige har emellertid den yrkesbaserade brottsligheten försumrats i diskussionen om den ekonomiska brottsligheten. Skälet är sannolikt historiskt och bottnar i att den ekonomiska brottsligheten tidigare var ett redskap i en större kriminalpolitisk strid, som för ekobrottens del kulminerade mot mitten av 1980-talet (Lindgren, 2000 och Korsell, 2000). I denna situation, då kriminalpolitiken nästan helt var inriktad på traditionell brottslighet, fanns ett behov av att bredda diskussionen och lyfta fram företagsbrottsligheten. Den yrkesbaserade brottsligheten i form av exempelvis förskingringar var då sedan länge ett välkänt fenomen och räknades nog mer till de traditionella brotten. Följden blev att den ekonomiska brottsligheten blev detsamma som företagets brottslighet. Sedan dess har traditionens makt varit stark och den yrkesbaserade brottsligheten har behandlats som något annat än ekonomisk brottslighet.

Den yrkesbaserade brottslighet som kommer att lyftas fram i denna rapport är förskingring i 10 kap. brottsbalken.

I dag finns en annan politisk samsyn om den ekonomiska brottslighetens skadeverkningar. Eftersom organisationer dominerar samhällslivet och har en betydande makt är den brottslighet som är organisationsanknuten viktig och i ett framtidsperspektiv kommer den att bli ännu viktigare i takt med att organisationer ökar i betydelse. Det är inte längre enbart individer som agerar mot varandra och där vissa handlingar utgör brott. Individer agerar också mot organisationer och organisationer agerar också mot andra organisationer. Det finns därför goda skäl att här fokusera organisationer och avvikande beteende i organisationer när ekonomisk brottslighet diskuteras (Erman och Lundman, 1996, Vaughan, 1983 och Shapiro, 1984).

Dold brottslighet

Ekonomisk brottslighet är ofta till sin natur så kallade spaningsbrott – de måste upptäckas av kontrollorgan. Brotten anmäls sällan av brottsoffer eftersom många ekonomiska brott har diffusa brottsoffer som "samhället", "skattebetalarna" eller "marknaden". Upptäcks inte brotten genom kontroll eller spaning kommer de sällan att registreras och hamna i kriminalstatistiken. Därför speglar kriminalstatistiken dåligt den ekonomiska brottsligheten; statistiken beskriver främst de resurser som sätts in (Weisburd et al., 1991 och Shapiro, 1984).

Av inte minst historiska skäl är vissa områden mer reglerade och kontrollerade än andra (Sigler och Murphy, 1988). Kontrollmyndigheterna har skiftande kontrollområden, exempelvis räknat i antal företag. Det är en stor skillnad mellan att som skatteförvaltningen ha ett kontrollansvar gentemot landets samtliga företag och att enbart kontrollera ett fåtal företag, som till exempel när det gäller atomenergi eller export av krigsmaterial. Följden är att kontrollen är mer rigorös inom vissa samhällssektorer än andra. Det betyder också att brott upptäcks i större utsträckning där kontrollen är omfattande.

De mest omfattande kontrollsystemen på ekobrottsområdet finns hos skattemyndigheten och konkursförvaltarna. Dessa utför också kontroll på områden där det förekommer mycket ekonomisk brottslighet; skattebrott, bokföringsbrott och i viss mån brott mot borgenärer. Skattemyndigheten och konkursförvaltarna svarar också för de i särklass flesta anmälningarna av ekobrott. Ser man till antalet ekobrottsmål kan man få intrycket att ekobrottsligheten består av sådana brott som anmäls av skattemyndigheten och konkursförvaltare. Men ekobrott förekommer inom många andra samhällssektorer, där kontrollresurserna är sämre utvecklade än på skatte- och konkursområdet. Vilka brott som upptäcks är också beroende av hur kontrollresurserna används, hur kontrollen är utformad och vad som kontrolleras. (Weisburd et al., 1991 och Shapiro, 1984).

Men även om ett brott har "upptäckts" är det inte säkert att det också anmäls. Om det är ett företag som drabbats kanske det inte betraktar händelsen som ett brott utan som en affärsmissig risk eller liknande, som förutsätter en affärsmissig lösning i likhet med andra problem som uppstår i verksamheten. När det gäller manipulation av data, stöld av information och liknande "osynliga" brott, är det svårt att få klarhet i om något brott har ägt rum eller inte (BRÅ, 2000).

Kontrollmyndigheter som upptäckt ett brott kan i praktiken underlåta att göra en anmälan eftersom de kan ha uppfattningen att rättsväsendet saknar resurser att utreda det. Enskilda tjänstemän kan undvika att upprätta anmälningar och ta fram underlag eftersom det tar tid från konkurrerande arbetsuppgifter som uppfattas som angelägnare (Korsell,

2002). Ett drabbat företag kan också göra bedömningen att det skulle skadas om det kom ut i medierna att det hade drabbats av ett "känsligt" brott som kan uppfattas som att företagets säkerhet inte är den bästa (BRÅ, 2000). Brotten kan också klaras upp i godo utanför rättsväsendet. Sådana brott hamnar aldrig i statistiken och den offentliga kunskapsbanken.

Administrativa sanktioner vanligare än straff

Med ekonomisk brottslighet avses som regel gärningar på vilka följer straff. Av tradition betraktas straffrättsliga gärningar som mer klandervärda än andra lagöverträdelser som hanteras i annan ordning. Det är också kriminalstatistiken med uppgifter om brott och påföljder som tilldrar sig intresse när brottslighetens omfattning diskuteras.

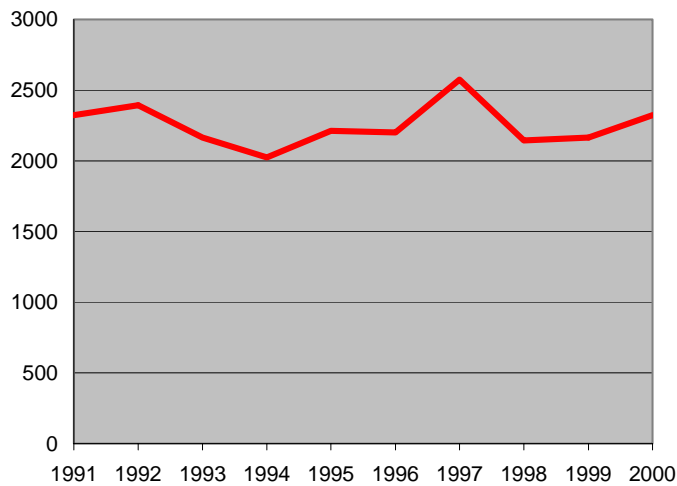
Men är vi intresserade av den ekonomiska brottsligheten på grund av de skador som den medför, är det för snävt att enbart se till det straffrättsliga systemet. På skatteområdet finns den administrativa sanktionen skattetillägg, som ska betalas om den skattskyldige lämnat en oriktig uppgift. Skattetillägget uppgår normalt till 40 procent av den skatt som inte skulle ha påförts om den oriktiga uppgiften hade godtagits. Skattetillägg kan därför liknas vid en "straffskatt". Det är skattemyndigheten som beslutar om skattetillägg och exempelvis var antalet beslut år 1996 inte mindre än 100 442 (RSV, 1998). Den siffran ska jämföras med att det samma år var sammanlagt 690 personer som dömdes enligt skattebrottslagen (BRÅ, 1998). Det totala beloppet för skattetilläggen år 1999 uppgick till 1,87 miljarder kronor (RSV, 2000). Det betyder att de administrativa sanktionerna vida överträffar det straffrättsliga systemet när det gäller mindre överträdelser som egentligen är brottsliga, men som man valt att hantera enligt det administrativa sanktionssystemet. Här ingår naturligtvis också felaktigheter utan brottsligt uppsåt. Administrativa sanktioner är därför en viktig informationskälla när det gäller ekonomisk brottslighet eller överträdelser som ligger nära den ekonomiska brottsligheten.

Rättsväsendets förmåga

Ett bland flera skäl till att alla anmälda brott inte leder till lagföring är resurs- och kompetensfrågor hos de brottsutredande myndigheterna. Särskilt ekomål kan vara mycket resurskrävande och förutsätta hög kompetens. Av figur 1 framgår att antalet lagföringar av centrala ekobrott varit tämligen konstant under åren, trots att relativt kraftiga svängningar skett av den anmälda ekobrottsligheten.

Det finns tecken på att antalet tillämpade lagrum nu kommer att öka. Begreppet tillämpade lagrum har den fördelen att det omfattar både huvud- och bibrott, dvs. samtliga brottstyper (lagrum) för vilka personer har lagförts. Det finns flera skäl till ökningstendensen. Enbart

de inom varje skattemyndighet verksamma skattebrottsenheterna har inneburit ett nytillskott med 130 brottsutredare (RSV, 2001). Därtill kommer Ekobrottsmyndigheten. Villkorlig dom kan numera meddelas genom strafföreläggande. Det betyder en effektivitetsvinst för de brottsbekämpande myndigheterna, eftersom färre mål behöver gå till domstol. En relativt stor mängd av de ekomål som rättsväsendet hanterar är mindre allvarliga, där påföljden kan stanna vid villkorlig dom, ofta i kombination med dagsböter. Antalet ärenden har också minskat. Ett ytterligare skäl till tecknen på en ökad effektivitet är en ny lagföringsstrategi där vissa resurser öronmärks för mindre allvarliga brott, vilket också leder till fler ”pinnar” i statistiken.

Figur 1. Antal tillämpade lagrum av skattebrottslagen, uppbördslagen och 11 kap. brottsbalken (bokföringsbrott och brott mot borgenärer), åren 1991–2000.

Några centrala ekobrott

Bokföringsbrott

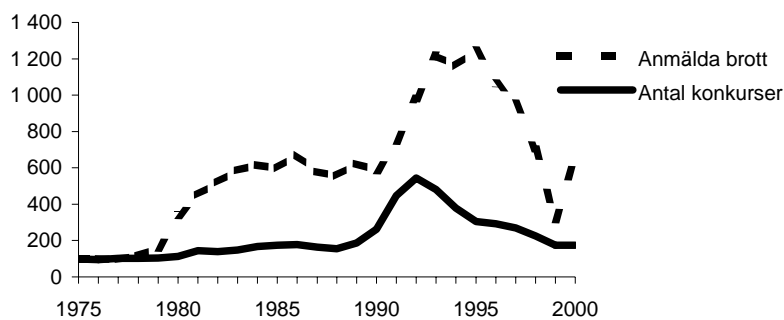
Enligt bokföringslagen (1999:1078) är bland annat företag bokförings-skyldiga. Denna skyldighet innefattar att fullgöra löpande kronologisk och systematisk bokföring, det vill säga grund- och huvudbokföring med verifikationer till alla bokföringsposter, att upprätta årsbokslut samt att arkivera verifikationer, bokföringsböcker och annat bokföringsmaterial i ordnat skick och på betryggande sätt under minst tio år från utgången av det kalenderår då räkenskapsåret avslutades.” (Holmqvist et al., 1999:50)

Bestämmelsen om bokföringsbrott finns i 11 kap. 5 § brottsbalken (BrB). Bokföringsbrott begår den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bland annat bokföringslagen. Bokföringsskyldigheten innebär att man i stort sett när som helst ska kunna bilda sig en huvudsaklig uppfattning om rörelsens ekonomiska situation genom att granska den löpande bokföringen.

Bokföringsbrott kan ingå som ett led i annan brottslig gärning, till exempel skattebrott (skattebrottslagen), bedrägeri (9:1 BrB), svindleri (9:9 BrB), förskingring (10:1 BrB), trolöshet mot huvudman (10:5 BrB) och oredlighet mot borgenärer (11:1 BrB). En undersökning av domar visar också att bokföringsbrott förekommer i någon form vid i stort sett alla mål om ekonomisk brottslighet (BRÅ, 1996).

Bokföringsbrott upptäcks så gott som uteslutande av konkursförvaltare eller i samband med skattemyndighetens revisioner. Sannolikt är mörkertalet relativt högt för bokföringsbrott, särskilt för de näringsidkare som inte försätts i konkurs.

BROTTSUTVECKLING

Figur 2. Anmälda brott enligt 11 kap. brottsbalken och antalet konkurser, åren 1975–2000. Indexerad skala med 1975 som basår. Källa: BRÅ och SCB

Figur 2 visar anmälda brott enligt 11 kap. brottsbalken till och med år 2000. I hög grad speglar kurvan bokföringsbrottet, som är det i särklass vanligaste brottet enligt 11 kap. brottsbalken.

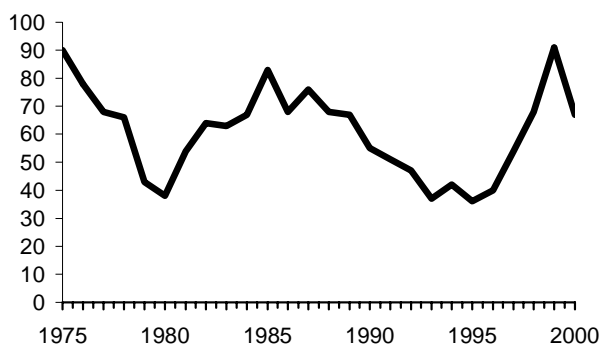
Som framgår steg kurvan över anmälda brott kraftigt i början av 1980-talet för att därefter ligga på en nivå som sedan aldrig har underskridits. Skälet till den kraftiga ökningen var den nya konkurslagstiftningen som trädde i kraft år 1980. En viktig förändring var att konkursförvaltare skulle förordnas i samtliga konkurser, även i sådana där man inte kunde förvänta sig någon utdelning till fordringsägarna. Tidigare hade konkursförvaltare inte förordnats i så kallade fattigkonkurser. I fattigkonkurser förekom mycket brott, särskilt bokföringsbrott, eftersom dessa konkurser i allmänhet gällde de mest resurssvaga företagen och företagarna. Det betyder att anmälningarna i första hand ökade till följd av en utvidgning av samhällets kontroll genom konkursförvaltarna, inte att brottsligheten förändrades. Den andra kraftiga ökningen skedde i början av 1990-talet som en följd av konkursuppgången.

Som framgår av figur 2 har konkurserna åter börjat öka och rimligtvis kommer också konkursförvaltarnas anmälningar om misstänkta bokföringsbrott och brott mot borgenärer att öka.

Eftersom brott mot borgenärer och bokföringsbrott i hög grad upptäcks i samband med företagskonkurser borde det finnas ett tydligt samband mellan denna brottslighet och företagskoncentrationen i olika delar av Sverige. Brottsligheten är mycket riktigt i hög grad koncentrerad till storstadsområden.

UPPKLARING

Uppklaringsprocenten för många ekobrott är relativt hög (se figur 3). Skälet är att det nästan alltid finns en misstänkt gärningsman när anmälan görs. För hela 11 kapitlet i brottsbalken har uppklaringsprocenten pendlat mellan som lägst 36 procent och som högst 90 procent. I genomsnitt ligger uppklaringsprocenten på omkring 60 procent.

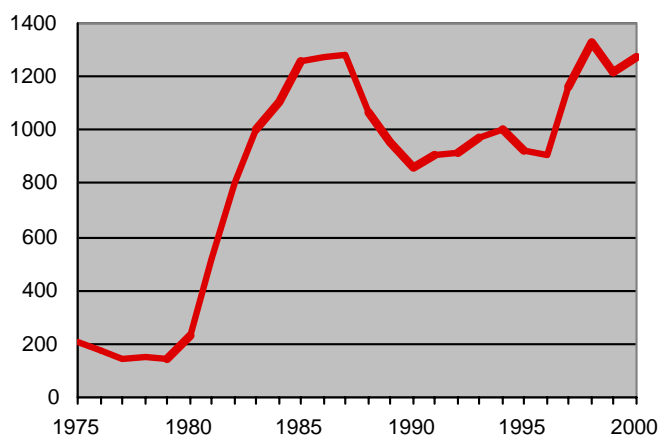

Figur 3. Uppklarade brott enligt 11 kap. brottsbalken (brott mot borgenärer och bokföringsbrott) i procent, åren 1975–2000. Källa: BRÅ

Det är anmärkningsvärt att upplklaringsprocenten gick ner kraftigt under första hälften av 1990-talet. En rimlig förklaring till detta är en kombination av två samverkande faktorer; ett ökat inflöde av brottsanmälningar och resursproblem hos de brottsutredande myndigheterna. Mot slutet av 1980-talet började en kraftig konkursuppgång, som ledde till en fördubbling av anmälda brott enligt 11 kap. brottsbalken. Exempelvis anmäldes år 1990 totalt 2 444 brott enligt 11 kap. brottsbalken och år 1993 hade de stigit till 5 082. Under samma period konstaterade riksdagens revisorer att det förelåg ”stora brister i rättsväsendets förmåga att hantera” ekobrotten och att ”tidsfördröjningarna är alltför långa och många brott hinner inte utredas innan de preskriberas” (RR, 1994:1).

Under senare delen av 1990-talet ökar upplklaringsprocenten, men kurvan är sannolikt överdriven eftersom det finns brister i inrapporteringen av anmälda brott.

LAGFÖRDA

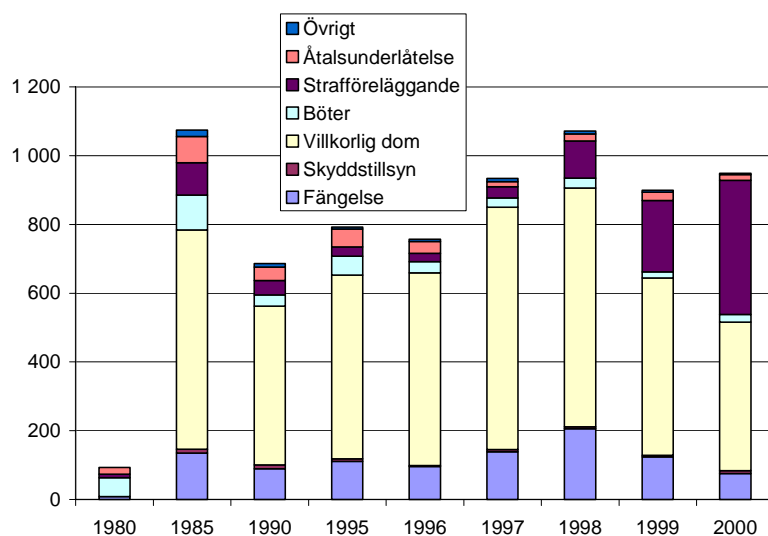
Figur 4. Antal personer lagförda för bokföringsbrott, åren 1975–2000.

Som framgår av figur 4 har antalet lagföringar varit tämligen konstant sedan den kraftiga uppgången i början av 1980-talet. En topp kunde emellertid ses omkring år 1998, efter en tioårig svacka. Förklaringen är sannolikt regeringens uppdrag till Riksåklagaren (RÅ) och Rikspolisstyrelsen (RPS) år 1996 att gemensamt minska balanserna av obehandlade ekobrottsärenden vid åklagar- och polismyndigheter. Slutredovisning skedde år 1998. En stor del av de ökade lagföringarna under denna tid avsåg bokföringsbrott, som ökade med 37 procent år 1998 jämfört med

år 1996. Antalet fängelsedomar för bokföringsbrott ökade kraftigt under projekttiden. En förklaring kan vara att förundersökningsbegränsning tillämpades i hög grad för att hushålla med resurserna och åtal väcktes för enbart bokföringsbrott när andra brott hade skalats bort.

År 1997 utgjorde kvinnor tio procent av de personer som lagfördes för brott enligt 11 kap. brottsbalken. Det främsta skälet till att färre kvinnor än män begår bokföringsbrott är att kvinnor är systematiskt underrepresenterade när det gäller att driva näringsverksamhet. Skälet till att det är få kvinnor har också att göra med i vilka branscher brotten begås och inte minst upptäcks. Här dominerar branscher som är tydligt mansdominerade, till exempel bygg- och transportsektorn, och som har en hög konkursfrekvens. Företag som ägs av kvinnor är dessutom mindre konkursbenägna än företag som ägs av män (ITPS, 2001).

I genomsnitt döms varje år omkring 100 personer till fängelse för bokföringsbrott. År 1998 avvek emellertid kraftigt från detta mönster. 208 personer dömdes då till fängelse och skälet är troligen det tidigare angivna balansavarbetsprojektet, som stimulerade lagföringar för bokföringsbrott. De flesta personer som lagförs för bokföringsbrott döms till villkorlig dom, ofta i kombination med dagsböter. Som framgår av figur 5 går utvecklingen under de senaste åren mot att fler strafförelägganden meddelas.

Figur 5. Påföljder för bokföringsbrott (huvudbrott).

Försvårande av skattekontroll

I skattebrottslagen (1971:69) finns en bestämmelse om försvårande av skattekontroll (10 §) som har likheter med brottsbalkens bokförings-

brott. Försvärande av skattekontroll innebär att någon genom uppsåtlig eller grov oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldigheten så, att det ger upphov till fara för att skattemyndighetens kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift allvarligt försvåras.

Bestämmelsen tar sikte enbart på skattekontrollen, till skillnad mot bokföringsbrottet som riktar sig mot samtliga intressenter av bokföringen, inklusive beskattningsändamålet. En annan viktig skillnad är att bristerna i bokföringen måste vara större för bokföringsbrott än för försvärande av skattekontroll. En näringsidkare kan exempelvis vidta olika manipulationer med bokföringen som allvarligt försvårar skattemyndighetens kontrollverksamhet, men som ändå inte har betydelse för bedömningen av rörelsens förlopp eller ställning (prop, 1981).

Sedan den 1 juli 1996 är försvärande av skattekontroll inte längre subsidiärt (underordnat) till bokföringsbrottet. Tidigare kunde man inte som nu döma samtidigt för både bokföringsbrott och försvärande av skattekontroll. Detta har dock ännu inte "slagit igenom" hos myndigheterna. Fortfarande är antalet lagföringar litet. Men redan för åren 1999 och 2000 går det att ana en ökning jämfört med tidigare år, med 142 respektive 155 anmälda misstänkta för försvärande av skattekontroll. På sikt kommer sannolikt försvärande av skattekontroll att svara för en väsentlig del av den registrerade ekobrottsligheten.

DOLD BROTTSLIGHET

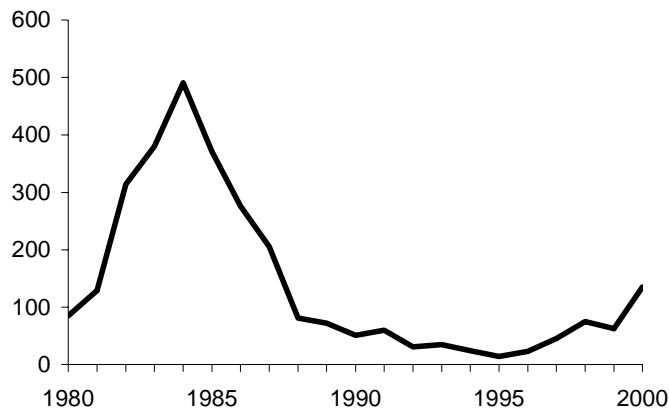
Försvärande av skattekontroll är ett av de ekobrott som har de största mörkertalen. Det viktigaste skälet till det är att försvärande av skattekontroll förekommer tillsammans med olika former av skatteundandraganden, till exempel när bokföringen är bristfällig till följd av manipulationer.

De flesta bokföringsbrotten omfattar som regel också försvärande av skattekontroll, men eftersom strafföreläggande och åtal ofta sker enbart för bokföringsbrott "försvinner" det andra brottet. Konkursförvaltare anmäler aldrig eller ytterst sällan försvärande av skattekontroll av det enkla skälet att det är ett brott som inte primärt berör konkursförvaltarens verksamhet att tillgodose borgenärernas intressen. Konkursförvaltarna saknar också underlag för att uttala sig om bristernas effekt för skattekontrollen (Korsell, 2002).

BROTTSUTVECKLING

Statistik över anmälda brott när det gäller försvärande av skattekontroll finns enbart tillgänglig för de senaste två åren, därför studeras i stället statistiken över lagförda personer. Antalet domar avseende försvärande av skattekontroll är fortfarande få – under 100 lagförda personer per år – jämfört med bokföringsbrotten där det rör sig omkring 1 000 lagförda personer om året. Av en intervjuundersökning framgår att de brott som skattemyndigheten anmäler till åklagaren som regel omfattar gärningar där bokföringen har så stora brister att brotten av åklagarna

rubriceras som bokföringsbrott (Korsell, 2002). Det betyder också att skattemyndigheterna inte anmäler fall där bokföringen enbart uppvisar måttliga brister. Sådana brott som egentligen enbart är försvarande av skattekontroll hanteras sannolikt antingen enbart i administrativ ordning genom skattetillägg eller att brottet konsumeras av ett skattebrott. Följden i båda fallen blir att åtal sällan sker för försvarande av skattekontroll.

Figur 6. Antal personer lagförda för försvarande av skattekontroll, åren 1980–2000.

Skälet till att antalet lagföringar var relativt högt under en stor del av 1980-talet är sannolikt att skattemyndighetens revisioner kraftigt ökade i antal i början av 1980-talet för att likaledes kraftigt minska under dess senare hälft.

Brott mot borgenärer

Brotten mot borgenärer finns i 11 kap. brottsbalken. Det är brott som fordringstagare (gäldenärer) begår mot sina fordringsägare (borgenärer).

Oredlighet mot borgenärer (11:1 BrB och 11:2 BrB för grovt brott) innebär att en gäldenär som är på obestånd, eller påtaglig fara föreligger för obestånd, "förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde". Det kan också bestå i att gäldenären genom det nyss beskrivna förfarandet försätter sig på obestånd eller framkallar påtaglig fara för obestånd. Oredlighet mot borgenärer kan vidare vara att gäldenären i samband med bland annat konkurs "förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift". Slutligen aktualiseras brottet när gäldenären åberopar "oriktig handling eller skenavtal" och därför hindrar att egendom tas i anspråk för att betala fordringsägare eller ställa säkerhet.

Vårdslöshet mot borgenärer (11:3 BrB) tar sikte på när en gäldenär som är på obestånd, eller det föreligger påtaglig fara för obestånd, "fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse" med mera, och därigenom uppsåtligt eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning. Detsamma gäller om gäldenären inte insåg, men hade skäligen anledning anta, att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för obestånd.

En viktig inskränkning finns för att väcka åtal för vårdslöshet mot borgenärer. Åtal får enbart väckas om det är "påkallat ur allmän synpunkt" (11:8 BrB). Denna åtalsprövningsregel infördes år 1976 bland annat som en reaktion på att praxis tidigare tenderade att tillämpa straffbestämmelsen som ett rent oaktsamhetsbrott, det vill säga i situationer när någon fortsätter en rörelse till följd av oförstånd eller överdriven optimism.

Jämfört med oredlighet mot borgenärer omfattar vårdslöshet mot borgenärer ett mindre grovt åsidosättande av borgenärernas rätt.

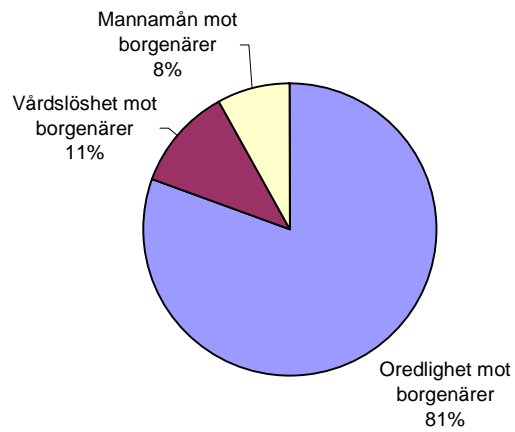
Mannamån mot borgenärer (11:4 BrB) begär en gäldenär som är på obestånd om han "gynnar viss borgenär genom att "betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst" etc. och om åtgärden medför påtaglig fara för att andra borgenärs rätt ska förringas avsevärt. Det är få anmälningar och lagföringar för detta brott, som därför inte redovisas ytterligare här.

DOLD BROTTSLIGHET

En undersökning som tog sikte på mörkertalet för den konkursrelaterade brottsligheten genomfördes i mitten av 1980-talet, då 100 slumpvis utvalda företagskonkurser undersöktes i en speciell kontrollaktion (Magnusson, 1985). Det var en mer noggrann undersökning än vad som var brukligt vid konkurser i allmänhet. Bland dessa särskilt granskade 100 konkurser förelåg misstanke om brott i 75 av dem. Vid de konkurser som beslutades året innan – och som hade undersökts på sedvanligt sätt – anmäldes misstänkt brottslighet i 39 procent av dem. Den vanligaste brottsmisstanken för de 100 undersökta konkurserna år 1983 gällde bokföringsbrott (56 misstankar). Härfter kom vårdslöshet mot borgenärer (21 misstankar) och oredlighet mot borgenärer (16 misstankar). Undersökningen skulle således indikera att mörkertalet ligger någonstans på det dubbla när det gäller misstänkta brott mot borgenärer och bokföringsbrott vid konkurser.

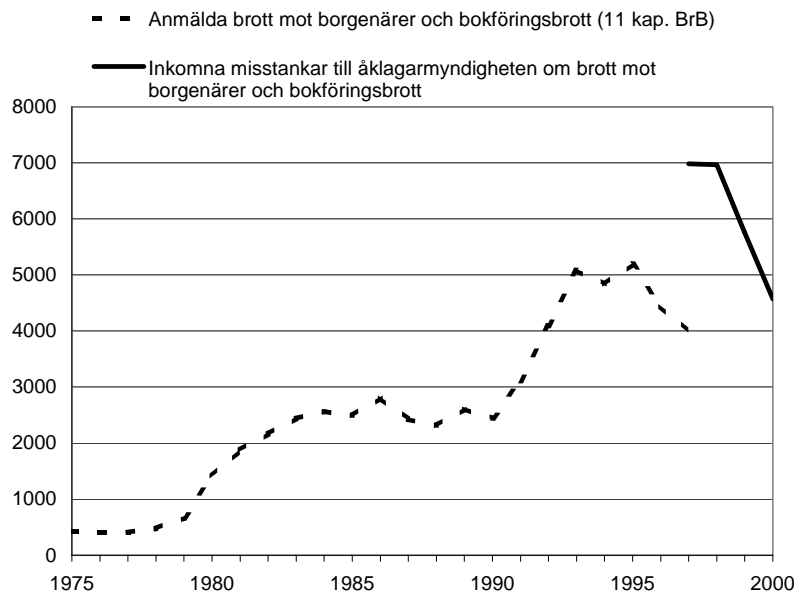
BROTTSSTRUKTUR

Anmälningarna om brott mot borgenärer domineras kraftigt av oredlighet mot borgenärer. Anmälningarna mot vårdslöshet mot borgenärer respektive mannamån mot borgenärer är väsentligt färre.

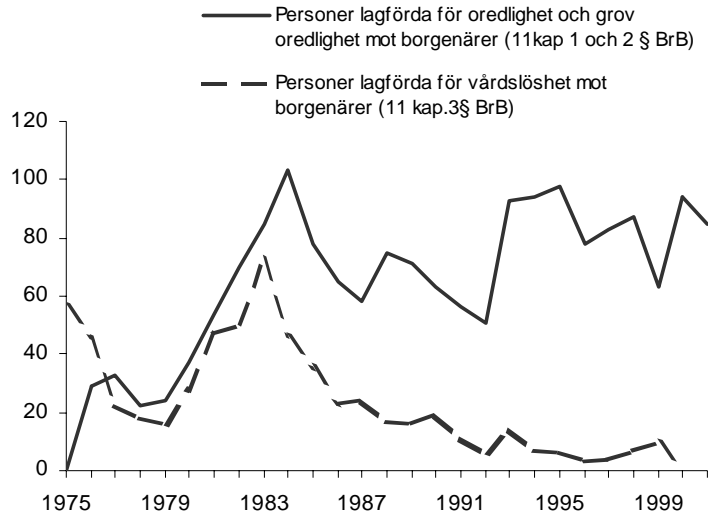

Figur 7. Inkomna brottsmisstankar för brott mot borgenärer, år 2000 (11 kap. 1–4 §§ BrB). Källa: RÅ.

BOTTSUTVECKLING

Figur 8. Anmälda brott mot borgenärer och bokföringsbrott, åren 1975–1987, samt till åklagarmyndigheten inkomna misstankar och brott mot borgenärer och bokföringsbrott, åren 1997–2000.

Figur 9. Personer lagförda för oredlighet och grov oredlighet mot borgenärer samt lagförda för vårdslöshet mot borgenärer, åren 1975–2000. Källa: BRÅ och RÅ.

Av figur 8 framgår att en kraftig uppgång av anmälningarna skedde vid årsskiftet 1979/80. Som tidigare redovisats i avsnittet om bokföringsbrott är förklaringen reformen i konkurslagstiftningen, med innebörd att konkursförvaltare då kom att förordnas i samtliga konkurser. Nästa ökning av antalet anmälningar skedde i början av 1990-talet som en följd av att konkurserna sköt i höjden. Mot mitten av 1990-talet minskade anmälningarna eftersom tiderna blev bättre och konkurserna således färre.

Men det är ändå anmärkningsvärt att antalet lagförda personer har varit tämligen konstant efter uppgången i början av 1980-talet. En hypotes är att oredlighetsbrotten inte enbart är en följd av konkursutvecklingen, utan att det finns ett antal personer som ägnar sig åt kriminella konkurser och de uppträder både under konjunkturmässigt goda och dåliga tider (Korsell, 1999). Det är en stor skillnad mot exempelvis bokföringsbrott, som väl följer konkursutvecklingen (Korsell, 2002).

Som framgår av figur 9 skedde ett trendbrott av antalet lagförda personer för *vårdslöshet mot borgenärer* mot slutet av 1980-talet. Ett viktigt skäl var en lagändring som trädde i kraft den 1 april 1986, med innebörd att för straffansvar kvalificerades enbart fall där gäldenärens åtgärder ledde till att förmögenhetsställningen försämrades i "avsevärd mån" (prop. 1985). Ribban höjdes således för straffansvar, men redan före 1986 års lagändring inledde åklagarna ogärna förundersökning vid misstanke om vårdslöshet mot borgenärer (Magnusson, 1985). Senare uppgifter visar att denna trend håller i sig (Korsell, 2002) och en förklaring är att åtal får ske enbart om det är påkallat från allmän syn-

punkt (11:8 BrB). Antalet understryker att värdslöshet mot borgenärer nästan aldrig leder till åtal.

Villkorlig dom i kombination med dagsböter är den vanligaste påföljden för de olika brotten mot borgenärer, med undantag för grov oredlighet mot borgenärer som i regel leder till fängelse.

Skattebrott

Skattebrotten finns samlade i skattebrottslagen (1971:69). Den innehåller straffreglerna för skatte- och avgiftssystemet, det vill säga en omfattande reglering från socialavgifter och inkomstskatt till mervärdesskatt och punktskatter. Skattebrotten tillhör de mest centrala ekobrotten och dessa har också länge i hög grad uppmärksammats av statsmakterna (Korsell, 2000).

Skattebrott (2 §) begår en skattskyldig som uppsåtligen lämnar oriktig uppgift eller underlåter att lämna deklARATION, kontrolluppgift eller annan föreskriven uppgift och därigenom "ger upphov till fara för att skatt undandras ... eller felaktigt tillgodoräknas eller återbetalas". Det finns också ett *grovt skattebrott* (4 §) och ett ringa brott, *skatteförseelse* (3 §). Vid bedömning av om grovt brott föreligger beaktas inte enbart beloppets storlek utan också om falska handlingar eller vilseledande bokföring använts eller om förfarandet ingått i en systematisk brottslighet.

Värdslös skatteuppgift (5 §) är när den skattskyldige av grov oaktsamhet lämnar en oriktig uppgift.

Den 1 juli 1996 överfördes den straffrättsliga regleringen som tidigare fanns i *uppbördslagen* (1953:272), lagen (1990:325) om självdeklARATION och kontrolluppgifter samt i några ytterligare författningar till skattebrottslagen. Ett nytt stadgande i skattebrottslagen är *skatteredovisningsbrott* (7 §). Brottet tar sikte på andra oriktiga uppgifter än för skattebrottet, till exempel oriktiga uppgifter som har betydelse för annans skatt, exempelvis de anställdas. Det värdslösa skatteredovisningsbrottet benämns *värdslös skatteredovisning* (8 §). Samtidigt med överföringen till skattebrottslagen skedde en avkriminalisering av det så kallade uppbördsbrottet – tidigare var det straffbart för en arbetsgivare att inte betala in skatt som hade innehållits för annan, företrädesvis arbetstagarnas källskatt. Däremot är det straffbart att underlåta att göra skatteavdrag, det vill säga att inte göra avdrag för anställdas med fleras preliminära inkomstskatt. Brottet benämns *skatteavdragsbrott* (6 §).

DOLD BROTTSLIGHET

Skattebrotten upptäcks så gott som uteslutande genom att skattemyndigheten gör en fördjupad kontroll av den skattskyldiges deklARATION eller andra uppgifter som lämnats till myndigheten. Framför allt upptäcks skattebrott genom den mest ingripande formen av kon-

troll, revision. Antalet anmälda skattebrott har således ett direkt samband med antalet revisioner och inriktningen på skattemyndighetens revisionsverksamhet. Av figur 10 framgår tydligt hur anmälningarna följer revisionsfrekvensen hos företag, men med en viss tidsförskjutning.

Om man betänker att det år 1997 fanns 445 552 enskilda näringsidkare, 74 955 handelsbolag och 220 162 aktiebolag och jämför dessa siffror med att samma år avslutades 9 339 revisioner, förstår man att det är förhållandevis få företag som blir reviderade av skattemyndigheten (SCB, 1999 och RSV, 2000). En skatterevisor som intervjuades i ett forskningsprojekt om bokföringsbrott (Korsell, 2002) förklarade att "under början av 80-talet var vi som hårdast styrda och då skulle man göra TN-revisioner.¹ Varje granskare skulle göra fem revisioner. Det fick då inte vara några problem, inga större utredningar". Följden blev att antalet revisioner ökade kraftigt. Revisorn berättade vidare att "omkring år 1987 började vi förstå hur skalbolagsaffärerna skulle tacklas. Varje anmälan innehöll därför fler brott". Detta är förklaringen till att antalet brott per fall fortsatte att öka under åren runt 1990, trots att revisionerna började minska kraftigt. Flera intervjupersoner förklarade att skälet till att revisionerna minskade mot slutet av 1990-talet var en kombination av en omorganisation inom skatteförvaltningen (SOL-90) och 1990 års skattereform ("Århundradets skattereform") som både innebar omfattande materiella och processuella förändringar. Vidare skedde personalminskningar. Därtill lades revisionsverksamheten om till så kallade integrerade revisioner som omfattade flera skatteslag och större revisionsobjekt (RSV, 2000).

Under 1990-talet har revisionsverksamheten minskat, men de "tyngre" revisionerna, som är direkt inriktade på skatte- och ekobrott, har däremot legat på en hög nivå och till och med ökat i antal (RSV, 2000).

SVART ARBETE

Det svarta arbetet har kartlagts genom en omfattande utredning av Riksrevisionsverket (RRV, 1997 och 1998). RRV fann att 11–14 procent av befolkningen i arbetsför ålder hade arbetat svart under år 1997, vilket motsvarar 650 000–800 000 personer. Upp emot hälften av befolkningen kunde under vissa omständigheter tänka sig att arbeta svart om tillfälle gavs. Omkring fem procent av det arbete som utförs i Sverige bedömdes vara svart. För bruttonationalprodukten (BNP) beräknades det svarta arbetet motsvara tre procent. Den som arbetar svart erhåller i genomsnitt omkring 25 000 kronor per år i svart ersättning. Skatte- och avgiftsbortfallet till följd av svart arbete beräknades i utredningen till 20–40 miljarder kronor om året.

¹ TN-revisioner utfördes av taxeringsnämnderna, som på den tiden utförde taxeringsarbetet. Revisionerna var ofta av mindre omfattning.

Den svarta ekonomin är integrerad med den vita. Några särskilda arbetsmarknader, branscher eller zoner där allt det svarta arbetet utförs finns inte, även om det är vanligare med svart arbete på vissa områden än andra. Män arbetar svart i dubbelt så stor utsträckning som kvinnor. Företagare och studenter är de vanligast förekommande aktörerna på den svarta marknaden. Den typiska aktören är en yngre man med hög kompetens och/eller god utbildning. De grupper som klarar sig bra i den vita ekonomin klarar sig också bra i den svarta. Arbetslösa är underrepresenterade på den svarta arbetsmarknaden.

TIDIGARE BERÄKNINGAR AV DET SVARTA ARBETET

En metod för att beräkna den svarta sektorn är att utgå från nationalräkenskaperna för hushållssektorn. Den första studien gjordes år 1984 (Hansson). De senaste studierna gjordes av Tengblad (1998). Omfattningen av de svarta arbetsinkomsterna uppskattades till 67 miljarder kronor eller fyra–fem procent av BNP i början av 1990-talet. Med ledning av dessa siffror kan skatteundandragandet i form av inkomstskatt, socialavgifter och indirekta skatter beräknas till 45 miljarder kronor eller tre procent av BNP (RSV, 1998). RSV bedömde att "Beräkningarna med denna metod ger vid handen att den svarta sektorn under 1970- och 1980-talen inte ökat utan förefaller vara relativt konstant eller svagt minskande räknat som andel av BNP" (RSV, 1998:18).

BERÄKNINGAR AV SVART ARBETE RIKTADE MOT HUSHÄLLEN

Beräkningar har också gjorts av det svarta arbetet avseende hushållsnära tjänster. Dessa pekar på en omsättning om minst 10 miljarder kronor om året (RSV, 1996). Det kvittolösa svartarbetet med

- enkla hushållstjänster i de svenska hemmen omsatte omkring tre miljarder kronor i svarta löner
- reparationer och underhåll i hemmen svarade för minst fem miljarder kronor i svarta ersättningar
- bilreparationer svarade för minst två miljarder kronor i svart ersättning.

FINANSIELLA SKATTEBROTT OCH FUSK MED PUNKTSKATTER

Tidigare har redovisningen uppehållit sig vid skatteundandragande som är kopplat till arbete. Men det finns också skattebrott som är knutna till hushållens finansiella kapital. Det gäller oredovisad kapitalavkastning, oredovisade reavinster, överdrivna skuldräntor och för lågt redovisad förmögenhet. Enligt en undersökning i början av 1990-talet beräknades oredovisade räntor och utdelningar uppgå till omkring en procent av BNP (Tengblad, 1994). En viss minskning hade skett sedan 1980-talet till följd av bättre skattekontroll. Sedan mitten av 1990-talet redovisas inhemska aktievinster genom kontrolluppgifter och det har därför blivit svårare att fuska med sådana värdepapper.

Men kapitalplaceringarna utomlands ökar och bedömningen är att dessa ofta är oredovisade. En beräkning är att 11 miljarder kronor om året i skatteinkomster försvinner på detta sätt (RSV, 2000). IT-utvecklingen och globaliseringen är två faktorer som pekas ut som hot mot de nationella skattesystemen, som bygger på fasta driftställen och verksamheter med tydlig lokalisering. Skatteparadisen ökar i antal och vare sig man mäter i antalet "licensierade banker och bolag eller värdet på deponerade tillgångar offshore, växer verksamheten kontinuerligt" (Engdahl, 2000:12). Terrordåden i USA den 11 september 2001 har emellertid medfört att många länder, inklusive USA, nu står eniga i kampen mot skatteparadisen. Före terrordåden bromsade den nya Bushadministrationen försöken att komma åt skatteparadisen (Rosin, 2001:14).

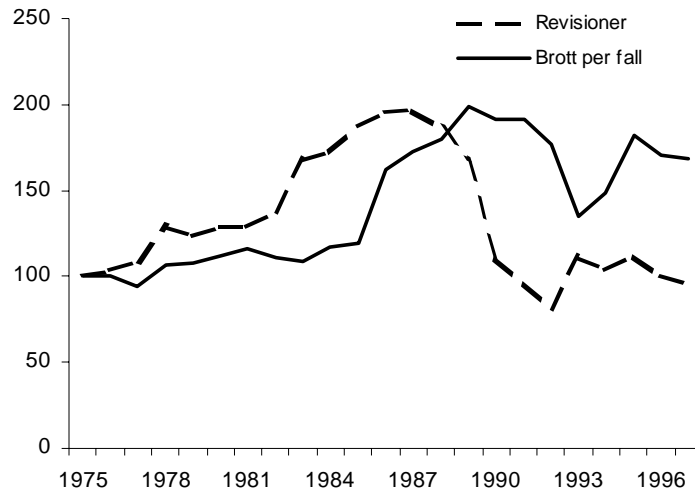
Vissa varor beläggs med punktskatter, bland annat alkohol, tobak och olja. Dessa skatter är förhållandevis höga och svarar för en stor andel av marknadspriset. Går det att fuska med punktskatterna blir också dessa varor väsentligt billigare. Ett problem är att punktskatterna är lägre i de flesta andra länder, vilket stimulerar skatteundandragande i Sverige. RSV har beräknat skattefelets storlek till 3,4 miljarder för punktskatter (RSV, 2000).

SKATTEFELET TOTALT SETT

Riksskatteverket har gjort beräkningar över det så kallade skattefelet (RSV, 1998). Begreppet svarar för de "fel" som gör att beskattningen blir felaktig. Orsakerna är inte enbart fusk utan också slarv, okunnighet eller att den skattskyldige gjort en felaktig rättslig bedömning. Det totala skattefelet har beräknats till 83,8 miljarder kronor, vilket motsvarar 4,7 procent av BNP eller 8,8 procent av de totala skatteinkomsterna.

BROTTSUTVECKLING

Eftersom skattebrott är spaningsbrott som måste upptäckas, speglar den statistiska brottsutvecklingen snarare skattemyndighetens kontrollverksamhet när det gäller intensitet och inriktning än den faktiska brottsutvecklingen. Figur 10 är en god illustration till detta påstående. Den ena kurvan visar antalet anmälda brott per fall av skattebrott och den andra kurvan antalet revisioner som skattemyndigheten utför varje år. Anmälningarna sker med en viss eftersläpning och det kan antas att det vanliga är att brottsanmälan sker först mot slutet av en revision.

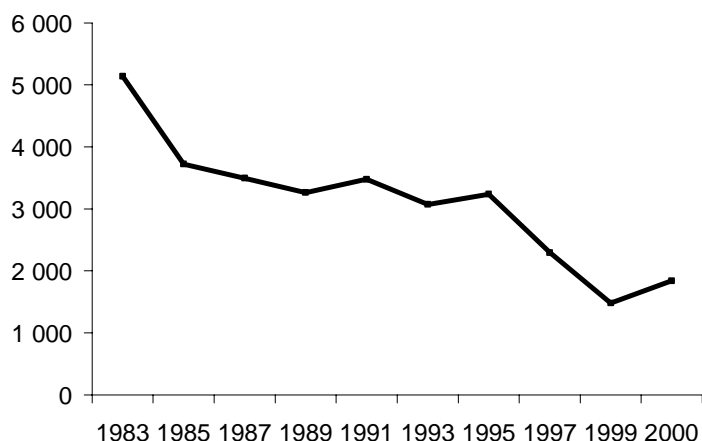

Figur 10. Antalet anmälda brott per fall av skattebrott, åren 1975–1997 samt antalet revisioner utförda av skattemyndigheten, åren 1975–1997. Indexerad skala med 1975 som basår.

Som framgår av figur 11 har skattemyndighetens anmälningar gått upp under år 2000. Skälet är sannolikt att skatteförvaltningen prioriterar att anmälningar görs och att många skattebrott nu utreds vid skattebrottsenheterna. Det är troligt att anmälningarna kan komma att öka ännu mer i framtiden till följd av att skattebrottsbekämpningen har fått vind i seglen.

Det bör påpekas att figur 11 avser brott både enligt skattebrottslagen och uppbördslagen. Från och med den 1 juli 1996 samlades straffbestämmelserna i skilda skatteförfattningar – bland annat uppbördslagen – i skattebrottslagen. Från och med den 1 november 1997 avkriminaliserades ett uppbördsbrott som gällde betalning av anställdas preliminärskatt. Redan i början av 1990-talet diskuterades en avkriminalisering, vilket minskade anmälningsbenägenheten. Det så kallade betalbrottet svarade dessutom för en stor del av anmälningarna. Det betyder att nedgången under 1990-talet inte enbart kan förklaras av färre skatterevisioner, utan också av att anmälningarna av ett uppbördsbrott minskat för att slutligen helt upphöra.

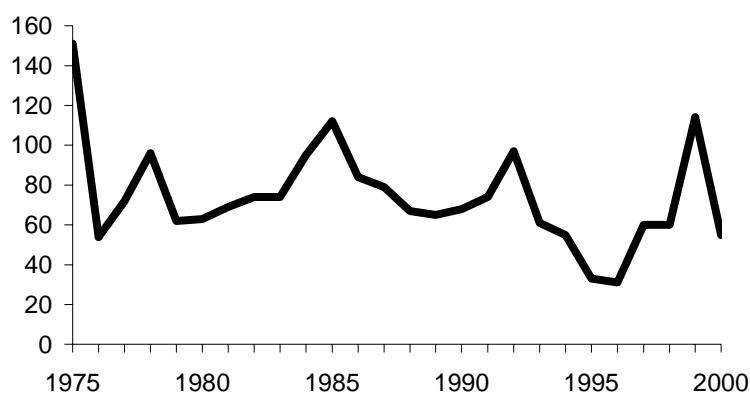
Skälet till att kurvorna i figurerna 10 och 11 skiljer sig något från varandra är att de redovisar olika enheter, brott per fall respektive fall.

Figur 11. Skattemyndighetens anmälningar om skatte- och uppbördsbrott åren 1983-2000.

UPPKLARING

I likhet med de flesta andra ekobrott ligger uppklaringsprocenten relativt högt för skattebrott. Det har att göra med att gärningsmannen är känd när brottet anmäls.

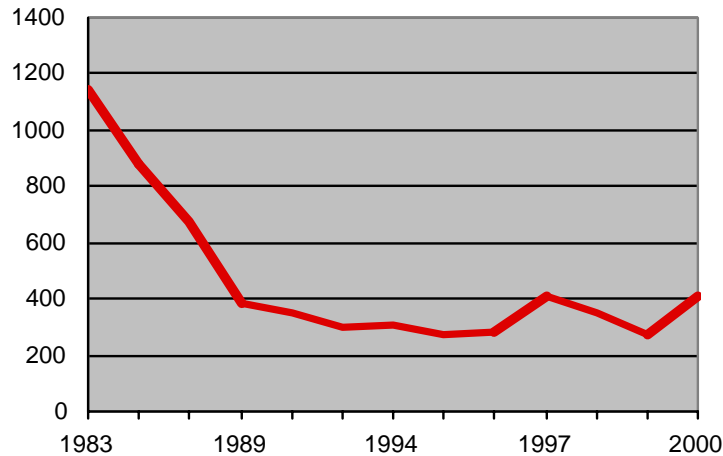

Figur 12. Uppklaringsprocent för brott mot skattebrottslagen, åren 1975–2000.

Som framgår av figur 12 har uppklaringsprocenten minskat under 1990-talet jämfört med 1980-talet. Förklaringen kan vara sämre resurser hos rättsväsendet (RR, 1994). En ökning har emellertid skett sedan mitten av 1990-talet – på samma sätt som för bokföringsbrott och brotten mot borgenärer. Flera samverkande faktorer finns till uppgången. Uppklaringsprocenten gick upp kraftigt år 1999 för att därefter gå ner lika kraftigt år 2000. På grund av bristfällig rapportering av anmälda brott under åren 1998 och 1999 kan uppklaringsprocenten ha överdri-

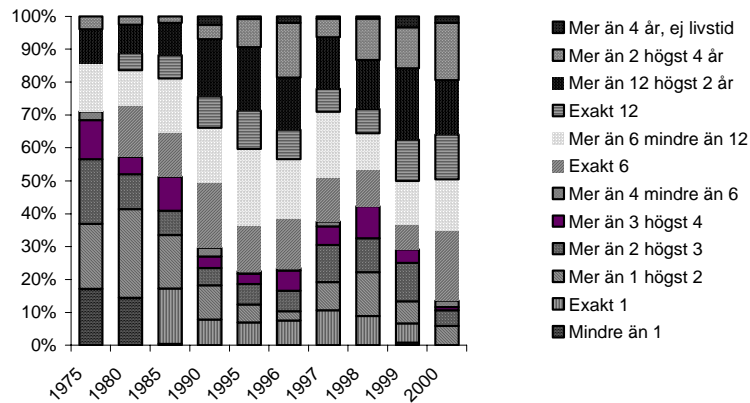
vits för dessa år. Uppklaringsprocenten för år 2000 bedöms däremot vara riktig. Den samlade bedömningen är därför att uppklaringsprocenten förbättrats sedan mitten av 1990-talet. Skälet är att anmälningarna minskat och resurserna hos de brottsbekämpande myndigheterna har ökat.

LAGFÖRDA

Figur 13. Personer lagförda för brott mot skattebrottslagen (huvudbrott), åren 1983–2000. Källa: BRÅ och RSV.

Som framgår av figur 13 är tendensen under 1980- och 1990-talen att antalet lagföringar minskade. En nivåhöjning skedde emellertid år 1997 och 1998, sannolikt till följd av det uppdrag som RÅ och RPS fick av regeringen att arbeta ner balanserna av outredda ekobrottsärenden. Under dessa år blev också påföljderna något lindrigare än under de närmaste åren dessförinnan. Det framgår av figur 14, att andelen fängelsedomar minskade något samtidigt som strafföreläggandena ökade. När balanser ska arbetas ned premieras kvantitet och det är därför troligt att projektet drev fram en hel del mindre allvarliga ekobrott till lagföring. Särskilt skattebrotten var av mindre allvarlig karaktär, eftersom fängelsedomarna knappast ökade alls under denna tid. I stället var det bötesbrotten som steg kraftigt. Lagföringarna visar nu en uppåtgående tendens.

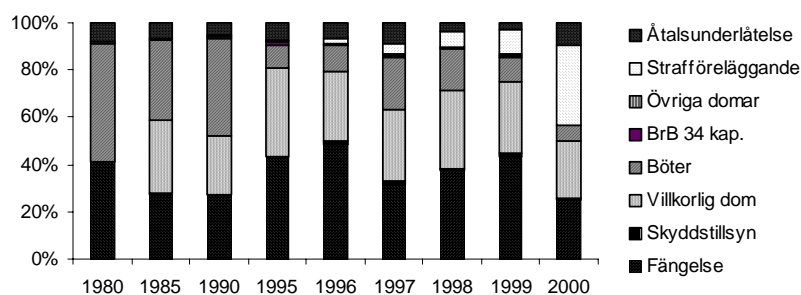
Figur 14. Fängelsetidens längd (månader) för personer dömda till fängelse för brott mot skattebrottslagen (huvudbrott), åren 1975–2000.

Av intresse är emellertid att det samtidigt finns en tendens till att andelen långa fängelsestraff ökar. Det framgår av figur 14. Förklaringen kan ligga i att det mindre antal ärenden som förs till domstol genomsnittligt avser allvarigare brott jämfört med tidigare. En annan förklaring kan vara att antalet skatterevisorer gått ned kraftigt under 1990-talet, vilket lett till att färre "vanliga" skattebrott anmäls. Däremot har de riktade eko- och skattebrottsrevisionerna legat på en relativt konstant nivå och till och med ökat mot mitten och senare delen av 1990-talet, vilket lett till ett stort inflöde av allvarigare skattebrott. Det genomsnittliga fängelsestraffet för de grova skattebrotten låg på 11,3 månader i mitten av 1980-talet och har sedan dess stigit till 18,0 månader år 2000. Av tabell 1 framgår utvecklingen av eko- och skattebrottsrevisioner.

TABELL 1. EKO- OCH SKATTEBROTTSREVISIONER INOM SKATTEMYNDIGHETEN

ÅR	EKO- OCH SKATTEBROTTSREVISIONER
1993	869
1996	912
1997	986
1998	1 031
1999	905
2000	951

Källa: RSV

Figur 15. Påföljder för brott enligt skattebrottslagen (huvudbrott), åren 1980–2000.

Insiderbrott och otillbörlig kurspåverkan

Både *insiderbrott* och *otillbörlig kurspåverkan* är brott som på senare tid fått stor uppmärksamhet i medierna, men antalet utredningar är litet och enbart en handfull av dem leder till anmälan. Ännu färre personer åtalas. Utvecklingen går emellertid mot fler utredningar och åtal, sannolikt som en följd av att kontrollsystemen förbättrats och brotten prioriterats.

Bestämmelserna om insiderbrott och otillbörlig kurspåverkan finns numera samlade i insiderstrafflagen (2000:1086). Insiderbrott innebär att exempelvis en anställd utnyttjar insiderinformation, det vill säga uppgifter som inte är offentliggjorda eller känd omständighet som är ägnad att påverka exempelvis börskursen. Ett typiskt förfarande är att en person i den inre cirkeln känner till ett hemligt företagsförvärv som arbetsgivaren ska genomföra eller administrera och själv passar på att köpa en aktiepost till en låg kurs innan affären blir offentliggjord. Vid sidan av *insiderbrott* (2 eller 3 §) finns det ringa brottet *insiderförseelse* (4 §) respektive grovt insiderbrott (5 §) samt det oaktsamma brottet *vårdslöst insiderförfarande* (6 §). Den som obehörigen röjer insiderinformation kan dömas för *obehörigt röjande av insiderinformation* (7 §).

Med *otillbörlig kurspåverkan* avses förfaranden som någon genomför för att otillbörligt påverka priset vid handeln på värdepappersmarknaden (9 §). Det kan exempelvis röra sig om skenavtal om värdepappersaffärer.

DOLD BROTTSLIGHET

Förbud mot insiderhandel infördes i Sverige först år 1985 och år 1990 införlivades EU:s direktiv om insiderhandel i svensk lagstiftning (Wes-ser, 2001). Det betyder att vi har en mycket kort straffrättslig historik på detta område.

Av tradition är brott och oegentligheter kring värdepappershandel en stor fråga i USA (Shapiro, 1984). I USA, som har haft en tillsyn över den finansiella marknaden sedan börskraschen år 1929, är insiderhandel inte kriminaliserad. I stället är förbudet mot insiderverksamhet

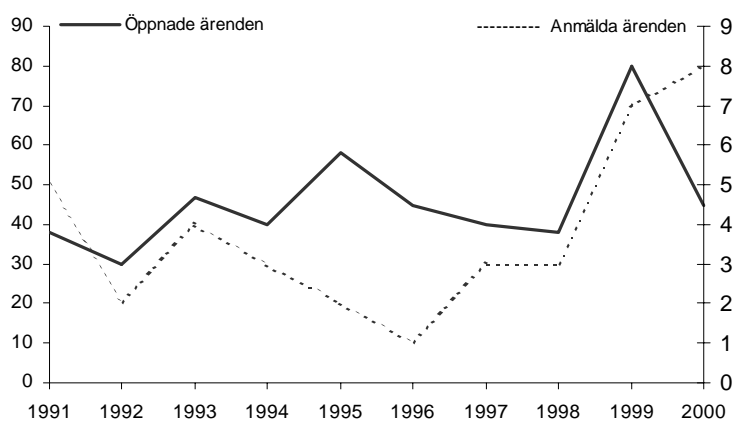
reglerat genom allmänna regler om marknadsmissbruk och med höga administrativa sanktionsavgifter – upp till tre gånger vinsten av bevisad insiderhandel.

Det finns förespråkare för en helt avreglerad marknad. De menar att insiderhandel är positivt, eftersom marknaden härigenom snabbare får information och därmed kommer att fungera bättre. Den sena kriminaliseringen, i kombination med att de involverade ofta hittar goda skäl för sitt agerande och att upptäcktsrisken är låg, medför att bedömningen måste vara att mörkertalet är stort för kriminaliserad insiderhandel.

Offerfrågan är särskilt intressant eftersom kriminaliseringen är av modernt datum och ifrågasatt av vissa grupper. Tidigare togs insiderhandeln för given och accepterades till och med. Skälet var att rätten till insiderhandel ansågs som en rimlig kompensation till den som hade informationen. Ekonomerna betonade marknadens funktionssätt och effektiviteten ökade om information via insiderhandeln snabbt kunde nå ut. Juristerna menade att det måste finnas rättvisa spelregler som innebär att alla ska ha tillgång till samma information samtidigt. I Sverige motiveras förbudet mot insiderhandel av förtroendet för marknaden. (Hetzler, 2001)

BROTTSUTVECKLING

Som framgår av figur 16 har Finansinspektionen, som är tillsynsmyndighet för de finansiella marknaderna, varje år initierat mellan 40 och 50 ärenden om insiderbrottslighet sedan år 1991. Av dessa har varje år mellan ett och åtta ärenden anmälts till åklagaren. För otillbörlig kurspåverkan är antalet ärenden och anmälningar lägre.

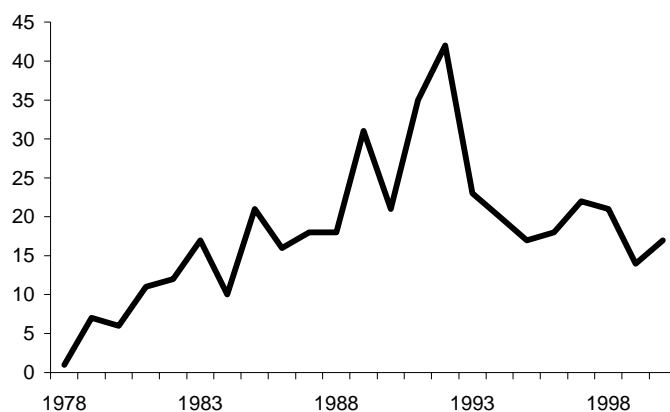
Figur 16. Antal ärenden om insiderbrott initierade av Finansinspektionen samt antal ärenden anmälda till åklagare, åren 1991–2000. Källa: Finansinspektionen

Det är först under år 2001 som fällande domar har meddelats för otillbörlig kurspåverkan. Däremot har 22 personer fällts till ansvar för brott enligt insiderlagen mellan åren 1993 och 1999. Påföljderna är som regel villkorlig dom och dagsböter. På senare tid har emellertid någon fängelsedom meddelats.

Enligt en undersökning av 59 personer som under åren 1997-1999 anmälades av Finansinspektionen för misstanke om insiderbrott var 24 procent tidigare lagförda för brott. Mot bakgrund av att gruppen bestod av enbart 7 procent kvinnor borde andelen lagförda personer ha uppgått till omkring 35 procent, om man jämför med en normalpopulation av personer födda i Sverige år 1960. Slutsatsen är därför att gruppen misstänkta personer för insiderbrott var mindre belastad än genomsnittet. De vanligaste brotten var olika former av trafikbrott och trafikförseelser. Vidare förekom trafiknykterhetsbrott och varusmugglingsbrott samt i mindre utsträckning traditionella brott såsom stöld och häleri. Inte någon av de misstänkta personerna var lagförd för något ekobrott. (Korsell, 2000:a)

Brott mot aktiebolagslagen

Aktiebolagslagen (1975:1385) innehåller flera straffrättsliga regler, men den som brukar uppmärksammas är det så kallade låneförbudet i 12 kap. 7 §. Regeln innebär ett förbud för ett aktiebolag att ge lån till aktieägare, styrelseledamöter eller verkställande direktör i bolaget. Förbudet gäller också för närstående personer. Varje år brukar tio till tjugo personer lagföras för brott mot aktiebolagslagen, och sannolikt rör de flesta fallen sig om brott mot låneförbudet. Aktiebolagskommittén har emellertid föreslagit en uppmjukning av låneförbudet genom att medel som skulle kunna användas för utdelning till aktieägarna också ska kunna lånas ut till ägare och andra särskilt nämnda personer (SOU

Figur 17. Personer lagförda för brott mot aktiebolagslagen, åren 1978-2000.

Bedrägerier

Till den ekonomiska brottsligheten bör räknas bedrägerier som företag begår mot andra organisationer, inte minst andra företag. Bedrägeribrottet finns i 9 kap. 1 § BrB och innebär att gärningsmannen vilseleder någon för egen vinning. Bedrägeri är en brottskategori med en betydande dold brottslighet (Dolmén, 2001).

Bedrägerier kan vara svåra att upptäcka eftersom de begås av personer som finns i organisationer, där strukturerna kan vara komplexa. Typiskt sett utnyttjar gärningsmannen de tillfällesstrukturer som uppstår i affärsrelationer eller andra förhållanden som bygger på förtroende. Brotten är därför svåra att skilja från normala inslag i affärsrelationen. Gärningsmannen lägger ned mycket arbete på att försvåra möjligheten till upptäckt. Många brott upptäcks av en slump, vilket ger en signal om att det finns många brott som aldrig kommer till någons kännedom. Det finns inte några svenska undersökningar om bedrägerier som skett mellan organisationer. Enligt en internationell undersökning som utfördes av revisionsföretaget KPMG (1996) i 18 länder polisanmäldes misstänkta "frauds" i 43 procent av de upptäckta fallen. "Fraud" betyder bedrägeri, men kan även avse närliggande brottslighet, till exempel försäkringring. En annan undersökning av revisionsföretaget Price Waterhouse Coopers (PWC) visade att i 58 procent av fallen hade slumpen spelat en roll för upptäckten av brotten.

Statistiken över den polisanmälda bedrägeribrottsligheten är inte uppbyggd så att det går att se vilka bedrägerier som är riktade mot organisationer. Än mindre är det möjligt att se vilka brott som begåtts i en organisationsmiljö. Det går därför inte att redovisa någon statistik för dessa bedrägeribrott. Offerundersökningar har emellertid visat att brottsnivån mot näringslivet proportionellt sett är större än mot hushållen (Gill, 1994). För uppgifter om den registrerade brottsligheten hänvisas till Dolmén (2001).

I KPMG:s undersökning ansåg 48 procent av de tillfrågade företagen i 18 länder att "fraud" är ett stort problem. Av de tillfrågade hade 52 procent drabbats av åtminstone ett bedrägerifall under det senaste året. I en undersökning av PWC (2001) över ekonomisk brottslighet som hade drabbat näringslivet hade 42,5 procent av de tillfrågade europeiska företagen med över 5 000 anställda utsatts för sådan brottslighet av allvarlig karaktär. I företag med färre anställda hade en fjärdedel drabbats. Enligt samma undersökning var förlusten till följd av fraud under de senaste två åren i genomsnitt 6,7 miljoner euro hos de tillfrågade företagen, som var stora företag. Till detta kom skador som till exempel försämrade affärsrelationer.

Förskingring

Bestämmelserna om förskingring finns i 10 kap. 1 § BrB (brott av normalgraden), 2 § (det ringa brottet undandräkt) och 3 § (grovt brott). Det som utmärker förskingring är att brottet är ett angrepp på den egna maktsfären. Gärningsmannen har en förtroendeställning och missbrukar den. Om en person utan förtroendeställning brottsligt tillägnar sig annans egendom räknas det i stället som stöld. Förskingring förutsätter att gärningsmannen har fått egendom i sin besittning. Skälet kan vara en anställning, som exempelvis bankkassör, eller ett uppdrag, som exempelvis mäklare. Det ska vidare finnas en skyldighet att utge en viss bestämd egendom (sakförskingring) eller redovisa pengar eller dylikt (penningförskingring). Vidare förutsätts att gärningsmannen tillägnar sig egendomen eller "annorledes åsidosätter vad han har att iakttaga för att kunna fullgöra sin skyldighet". Gärningen ska innebära skada för offret och vinning för gärningsmannen.

DOLD BROTTSLIGHET

Förskingring är ett särskilt allvarligt brott eftersom vårt samhälle ytterst bygger på att det finns ett förtroende mellan människorna. Både i affärlivet och på arbetsmarknaden förutsätts att vi kan lita på varandra. Efter omfattande bankförskingringar konstaterades att det var svårt att skydda sig mot brott som begås av ledningen: "The best way to rob a bank is to own one" (Pontell och Calavita, 1992:203).

En norsk undersökning (Ellingsen, 1994) visar att det ekonomiska brott som företagen utsattes för mest var förskingring. Enbart vart sjunde ekobrott som norska företag utsätts för leder till polisanmälan. De flesta av de upptäckta förskingringarna kommer således aldrig fram i ljuset.

Enligt revisionsföretaget KPMG:s (1996) undersökning är det vanligaste brottet under beteckningen fraud" som drabbar företag runt om i världen "employee fraud", som huvudsakligen får anses utgöra förskingring. Samma resultat kom en annan undersökning fram till - 60 procent av fallen var interna. Av 854 europeiska företag som hade utsatts för fraud avsåg 63 procent förskingring. (PWC, 2001). Företag är ofta omedvetna om att de blivit utsatta för förskingring eller andra typer av finansiella bedrägerier.

Enligt en undersökning av ett revisionsföretag var skadorna till följd av "internal fraud" inte enbart direkt ekonomiska utan även indirekta genom att stämningen hos personalen försämrades (PWC, 2001).

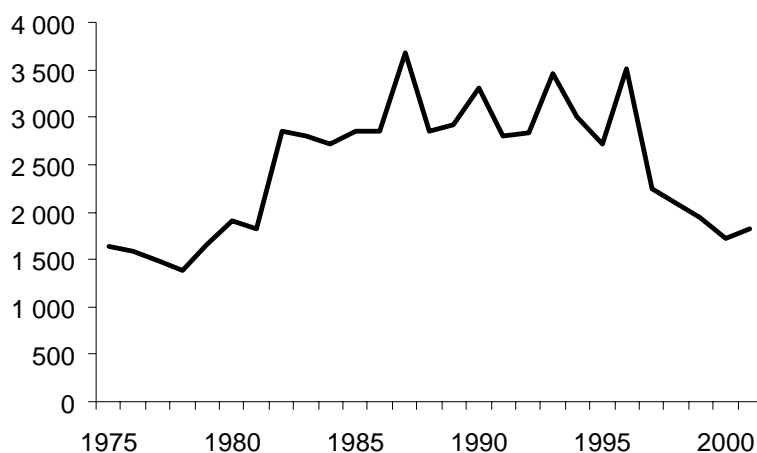
BROTTSSTRUKTUR

För denna rapport har en pilotstudie gjorts av 50 slumpmässigt valda domar meddelade åren 1990, 1995 och 2000. I undersökningen var det vanligaste brottet att gärningsmannen hade fört över medel från huvudmannens konto till sitt eget konto eller fört över medlen genom check

(20 domar). Dessa brott förutsätter att gärningsmannen kan disponera över huvudmannens konto. Den lucka som förskingraren utnyttjar är bristen på en fortlöpande kontroll. När kontroll sker, till exempel vid den årliga revisionen, ser förskingraren till att bristerna täcks.

Gärningsmannen kan helt enkelt föra över medel mellan konton för att undvika upptäckt. En annan vanlig gärningstyp var, enligt pilotundersökningen, av enklare slag. Där hade gärningsmannen tagit kontanta medel (13 domar). Dessa brott kan utföras av exempelvis kassaförvaltare, såsom kassörskor och kassörer. Ett annat vanligt brott var att gärningsmannen inte redovisat medel eller egendom för vilka redovisningsskyldighet förelåg (13 domar).

BROTTSUTVECKLING

Figur 18. Anmälda brott, förskingring, grov förskingring och undandrakt, åren 1975-2000.

Från några relativt höga nivåer för åren 1993 och 1996 minskar de anmälda förskingringsbrotten. Anmälningarna har legat på en relativt hög nivå under ett "förlängt" 1980-tal, där uppgången inleddes år 1979 för att gå ner efter år 1996. En hypotetisk förklaring kan vara att samhället under denna period genomgick kraftiga förändringar. "Det glada åttiotalet" karaktäriserades av en spekulatsekonomi, yuppie-kultur, individualism och avreglering. Det är tänkbart att de värderingar som då gällde skapade ett klimat som innebar en jordmån för förskingring (Cressey, 1953). Att brotten fortsatte en bit under de svåra åren med många konkurser i början av 1990-talet kan möjligen förklaras av att kontrollen förbättrades, efter en tid av bristande kontrollrutiner.

LAGFÖRDA

Liksom när det gäller andra ekobrott är gärningsmännen för förskingringsbrott knappast några ungdomar. Skälet är att människor först i mognare ålder når upp till en förtroendeposition, som är en av förut-

sättningarna för uppkomsten av förskingringsbrott (Kinberg och Riemer, 1942). Dessutom är det sällsynt att gärningsmannen tidigare är kriminellt belastad, eftersom detta utgör hinder för att uppnå en ansvarsställning i arbetslivet.

Både svenska (Kinberg och Riemer, 1942) och amerikanska studier (Cressey, 1953) visar att förskingraren begår brottet i ett pressat ekonomiskt tvångsläge. Studierna "motsäger den utbredda föreställningen att förskingring är produkten av försök att göra 'bekväma pengar' i syfte att kunna ge ut dem på ett slösaktigt sätt" (Kinberg och Riemer, 1942:103). Cressey menade att gärningsmannen som regel fått ett ekonomiskt problem, som han inte anser sig kunna diskutera med andra. Det kan röra sig om spel, missbruk eller misslyckade spekulationer. Men i Ingvaldsens (2001) översikt finns också forskningsresultat som tyder på att motiven till brotten inte var reella ekonomiska problem utan att skälet var att underhålla lyxkonsumtion eller att kunna leva på en för hög nivå.

Ingvaldsen (2001) hänvisar till amerikanska undersökningar som visar att kvinnors förskingringsbrott inte var skuldbelagda och därmed svåra att diskutera med andra. Kvinnans ekonomiska problem bottnade i deras roll som hustru och mor. Det kunde röra sig om stora utgifter med anledning av makes eller barns sjukdom.

Det andra villkoret, som enligt Cressey (1953) måste vara uppfyllt för att en förskingring ska kunna ske, är att gärningsmannen både har tillfälle att utföra brottet och kunskap om hur det ska gå till. Det tredje villkoret är att förskingraren måste för sig själv kunna rättfärdiga gärningen. Sådana neutraliseringar, som att det "bara är ett lån", är motivationsdrivande eftersom de formuleras innan brottet begås. Av Cresseys intervjuer framgår att förskingrarna aldrig skulle begå traditionella brott – exempelvis stöld – eftersom det skulle strida mot de gängse värderingarna, som gärningsmannen således delar med majoriteten av befolkningen.

TABELL 2. EN JÄMFÖRELSE MELLAN YRKESFÖRDELNINGEN HOS PERSONER LAGFÖRDA FÖR FÖRSKINGRING OCH GROV FÖRSKINGRING 1940-TAL OCH 1990-TAL.

YRKE	1940-TALET (%)	1990-TALET (%)
Tjänstemän i offentlig tjänst (ej präster)	20	18
Präster	3	2
Företagare, högre affärschefer	9	18
Advokat, boutredningsman testamentsexekutor etc.	5	8
Kassaansvarig personal		24
Försäljare, anställda		28
Agenter	8	
Småföretagare	5	
Fastighetsförvaltning (även jordbruk)	15	
Hantverkare	18	
Privatperson	7	2
Yrkessvindlare	2	

Kinberg och Riemer (1942) gjorde för sextio år sedan en studie över 100 förskingringsfall där gärningsmännen hade undersökts på en rättspsykiatrisk klinik. Även om fallen därför inte är särskilt representativa har de i tabell 2 jämförts med den nyss nämnda pilotundersökningen över domar under 1990-talet. Trots att sextio år har gått mellan undersökningarna finns det stora likheter; det handlar om personer som har möjlighet att begå brott och det är i stort sett samma yrkesgrupper då som nu. Vad som är förvånande är emellertid att förskingringarna i den offentliga sektorn inte har ökat mer, trots att denna vuxit kraftigt under efterkrigstiden. En tänkbar förklaring är att internkontrollen och rutinerna vid ekonomihanteringen är förhållandevis goda, vilket minskar möjligheterna till brott.

Den ekonomiska brottsligheten i framtiden?

Hur kommer den ekonomiska brottsligheten att utvecklas? Även om ett svar på denna viktiga fråga av nödvändighet blir rent spekulativt, bör det ändå på vissa punkter vara möjligt att göra några bedömningar. Ett viktigt skäl är att, som tidigare nämnts, många ekobrott är spaningsbrott och hur brottsligheten yttrar sig beror på hur samhällets kontrollfunktioner agerar.

En generell avmattning i ekonomin i kombination med den så kallade dot-com-döden, förstärkt av terrorhändelserna den 11 september i New York, har medfört att kurvorna för konkursdrabbade företag återigen har börjat peka uppåt. Följaktligen kommer också anmälningarna om brottsmisstankar från konkursförvaltare att öka. Det gäller främst bokföringsbrott och olika brott mot borgenärer.

Intresset för skattebrott har ökat inom skatteförvaltningen, inte minst som ett resultat av att de egna skattebrottsenheterna framgångsrikt genomför förundersökningar i brottmål. För skatteförvaltningens granskare och revisorer innebär denna förändring att det blir naturligt att tänka i termer av skattebrott och brottsanmälningar när de utför sitt dagliga kontrollarbete. Trenden bör därför vara – med tillfälliga avvikelser – att anmälningarna kommer att öka till dess att en mättnad eller balans uppstår. En motkraft är emellertid att det har blivit färre skatterevisorer som kan anmäla brotten eftersom skattebrottsenheternas personal i huvudsak rekryterats från skattemyndighetens kontrollsida. Ytterligare en motkraft, för hela ekobrottsbekämpningen, är att det finns en tendens till att polismyndigheterna börjat minska bemanningen på sina ekorotlar, som en slags anpassning till att det nu finns skattebrottsenheter (RSV, 2001).

Som tidigare nämnts är det rimligt att anta att anmälningarna för försvårande av skattekontroll kommer att fortsätta att öka eftersom det brottet sedan en tid tillbaka inte längre är subsidiärt (underordnat) till bokföringsbrott. Som ett resultat av att skattemyndigheten lägger ned stora resurser på riktade eko- och specialrevisioner kommer antalet tunga brottsutredningar om skattebrott med höga straffvärden även i fortsättningen att ligga på en hög nivå.

Globaliseringen och IT-utvecklingen sätter press på välfärdsstater med ett högt skattetryck som Sverige. Utvecklingen gör att tillfällena ökar för att manipulera inkomsterna över gränser och mellan bolag på ett sådant sätt att beskattningen minimeras. RSV:s egen framtidsstudie ger en ganska dyster bild över möjligheterna att behålla ”den svenska modellen” (RSV, 2000:a). Men som en följd av händelserna den 11

september i New York har plötsligt den internationella kampen mot skatteparadisen tagit en ny vändning. I dess spår kommer också lagstiftning och ett ökat internationellt samarbete, som inte enbart tar sikte på terrorism utan kanske framför allt den organiserade brottsligheten, som bland annat omfattar delar av skattebrottsligheten. En försiktig bedömning är därför att skattelagstiftningen i någon mån kommer att anpassa sig till omvärlden. Men samtidigt ökar möjligheterna till kontroll och förutsättningarna för brottsbekämpningen kommer att utvecklas.

Den ökade uppmärksamheten kring insiderbrotten under 1990-talet kommer sannolikt att fortsätta. Större resurser läggs därför ned på att hitta misstänkta fall. Inom EU diskuteras nu administrativa sanktioner som ett komplement till den straffrättsliga regleringen (Wesser, 2001). Inför dessa kommer antalet ärenden att skjuta i höjden.

Ett budskap med denna rapport är att vi i dag diskuterar den ekonomiska brottsligheten i ett tämligen snävt perspektiv. Som ett resultat av forskning och underrättelsetjänst kommer kunskapen att öka om att olika brottsformer hänger ihop. Det går inte längre att se ekobrottsligheten som enbart ett område bestående av i huvudsak skattebrott, bokföringsbrott och brott mot borgenärer. Följden blir för det första att begreppet ekonomisk brottslighet kommer att få en vidare innebörd och även omfatta yrkesbaserad brottslighet, bedrägerier mellan företag och korruption. Arbetsmiljöbrotten kommer att uppmärksammas, inte minst som en följd av att Riksåklagaren diskuterar en ny organisation inom åklagarväsendet för denna "försummade" brottslighet (Korsell, 2000). För det andra kommer kopplingen till annan brottslighet, inte minst till den organiserade, att betonas. Som nyss nämnts kommer världssamfundets mobilisering mot terrorism att få till följd att även den organiserade och ekonomiska brottsligheten dras med som en följd av att lagstiftningsåtgärder, underrättelsetjänst och internationella åtgärder ofta tar sikte på båda dessa brottsformer. Dessutom finns kopplingar mellan terrorism och organiserad brottslighet.

En kunskapsorienterad brottsbekämpning bör också kunna bli en ledstjärna för ekobrottsbekämpningen. I dag gäller detta framför allt i närpolisarbetet. Det brottsförebyggande perspektivet kommer därför att bli en viktigare komponent i framtidens bekämpningsstrategier. Det samma gäller underrättelsetjänst.

En intressant fråga är i vilken utsträckning näringslivet kommer att ta på sig rollen som förebyggare av ekonomisk brottslighet. Bedömningen är att statsmakterna och näringslivet kommer att mötas för att utveckla det brottsförebyggande arbetet. Vi kanske kommer att se ett nationellt brottsförebyggande program med olika komponenter, från "brottssäkrare" lagstiftning, förebyggande lagstiftning, en kontrollverksamhet som styrs av förebyggande strategier och förbättrad affärskontroll inom näringslivet. Den etiska dimensionen kan komma att ut-

vecklas och det blir ett PR-värde att verka för en minskad brottslighet och högre affärsetik. Det finns med andra ord mycket att göra och varför inte börja framtiden redan i dag?

Referenser

- Brottsförebyggande rådet** (1996). *Ekonomisk brottslighet. Den rättsliga processen*. BRÅ-rapport 1996:5. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet** (1998). *Kriminalstatistik*. Red: Petersson, L. BRÅ-rapport 1998:2. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet** (2000). *IT-relaterad brottslighet*. BRÅ-rapport 2000:2. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Clinard, M. och Quinney, R.** (1973). *Criminal Behavior Systems. A Typology*. New York: Holt, Reinhart and Winston.
- Cressey, D. R.** (1953). *Other Peoples Money: A Study of the Social Psychology of Embezzlement*. Montclair: Patterson Smith
- Dolmén, L.** (2001) Bedrägeri. I: *Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000*. BRÅ-rapport 2001:10. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Engdahl, O.** (2000). *Finansiella offshoremarknader och skatteparadis*. BRÅ-rapport 2000:19. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Ellingsen, D.** (1994). *Næringslivet som offer for Økonomisk kriminalitet*. Oslo: Det kriminalitetsforebyggende Råd.
- Erman, M. och Lundman, R. (red.)** (1996). *Corporate and Governmental Deviance. Problems of Organizational Behavior in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.
- Gill, M.** (1994). *Introduction. Crime at work – increasing the risk for offenders, volume 2*. Perpetuity Press.
- Hansson, I.** (1984). *Beräkningar av skatteundandragandet i Sverige*. Stockholm: RSV.
- Hetzler, A.** (2001). Insiderbrott och regleringen av värdepappersmarknaden. I: *Ekonomisk brottslighet och nationalstatens kontrollmakt*. Appelgren, L. och Sjögren, H. (red.). Gidlunds.
- Holmqvist, L. m.fl.** (1999). *Brottsbalken. En kommentar*. Stockholm: Norstedts.
- Ingvaldsen, K.** (2001). *Ensomme ulver? Underslag blant noen bedrifts- og organisasjonsledere*. Hovedfagsavhandling. Institutt for kriminologi og rettssociologi. Universitetet i Oslo.
- ITPS** (2001). *Konkurser och offentliga ackord 2000*. Institutet för tillväxtpolitiska studier. www.itps.nu, 2001-06-21.
- Kinberg, O. och Riemer, S.** (1942). Förskingringsbrottet i sociologisk och psykopatologisk belysning. *Svensk Juristtidning*, 1942: 97-116.
- Korsell, L.** (1999). Ökar eller minskar den ekonomiska brottsligheten? *Skattenytt*, nr. 4.
- Korsell, L.** (2000:a). Undersökning av brottsbelastning hos personer misstänkta för insiderbrott. Bilaga till yttrande, BRÅ, 0124/2000.
- Korsell, L.** (2000) Ekobrott, liksom! *Svensk Juristtidning*, nr 12.

- Korsell, L.** (2002). Bokföringsbrott: från upptäckt till dom. En studie i sällningsmekanismer. BRÅ-rapport under arbete.
- KPMG** (1996). *International Fraud Report*. April 1996. KPMG, stencil.
- Levi, M.** (1987). *Regulating Fraud. White-Collar Crime and the Criminal Process*. London: Tavistock Publications.
- Lindgren, S-Å** (2000). *Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, S-Å och Theandersson, C.** (2000). *Från storsvindel till småffif-fel. Teman i internationell ekobrottsforskning*. Stockholm: BRÅ. Fritzes
- Magnusson, D.** (1985). *Företagskonkurser och ekonomisk brottslighet*. Forskning om ekonomisk brottslighet 1985:1. Stockholm: BRÅ. Allmänna förlaget.
- Pontell, H. N. och Calavita, K.** (1992). Bilking Bankers and Bad Debts. White-Collar Crime and the Savings and Loan Crisis. I: *White-Collar Crime Reconsidered*. Schlegel, K och Weisburd, D. (red.) Boston: Northeastern University Press.
- Prop** (1981). *Regeringens proposition 1981/82:85 om ändring i brottsbalken m.m.*
- Prop** (1985). *Regeringens proposition 1985/86:30 om ändring i brottsbalken m.m.*
- Prop** (1996). *Regeringens proposition 1995/96:170. Översyn av skattebrottslagen*.
- PWC** (2001). *European Economic Crime Survey 2001*. Price Waterhouse Coopers. www.pwcglobal.com, 15 september 2001.
- Rosin, B. E.** (2001). Skatteparadisens dagar är räknade. *Svenska Dagbladet*, Näringsliv.
- RR** (1994). *Den ekonomiska brottsligheten och rättssamhället*. Riksdagens revisorer. Rapport 1993/94:6.
- RR** (2001). *Myndighetssamverkan mot ekonomisk brottslighet*. Riksdagens revisorer. Rapport 2001/02:3.
- RRV** (1997). *Svart arbete, 1. Insatser*. RRV 1997:59.
- RRV** (1998). *Svart arbete, 2-4. Omfattning, Struktur respektive Förslag*. RRV 1998:28, 29 och 36.
- RSV** (1996). *Redovisning av privata tjänster*. RSV Rapport 1996:5.
- RSV** (1998). *Skattefel och skattefusk*. RSV Rapport 1998:3.
- RSV** (2000). *Skattestatistisk årsbok*. RSV.
- RSV** (2000:a). *Vår förvaltning år 2010 – i globaliseringens spår*. RSV Rapport 2000:9.
- RSV** (2001). *En ny kraft i ekobrottsbekämpningen. En utvärdering av skattebrottsenheterna*. RSV Rapport 2001:7.
- SCB** (1999). *Statistisk årsbok*. Statistiska Centralbyrån. Stockholm: Norstedts.

- Sigler, S. A. och Murphy, J. E.** (1988). *Interactive Corporate Compliance. An Alternative to Regulatory Compulsion*. New York: Quorum Books.
- Shapiro, S.** (1984). *Wayward Capitalists. Target of the Securities and Exchange Commission*. New Haven: Yale University Press.
- SOU** (2001). *Ny aktiebolagslag*. SOU 2001:1. Stockholm: Fritzes.
- Tengblad, Å.** (1994). Beräkningar av svart ekonomi och skatteundandragandet i Sverige 1980-1981. I: *Århundredets skattereform*. Stockholm: Fritzes.
- Tengblad, Å.** (1998). Beräkningar över den svarta ekonomin i Sverige. I: *Svart arbete, 2. Omfattning*. RRV 1998:28.
- Vaughan, D.** (1983). *Controlling Unlawful Organizational Behavior. Social Structure and Corporate Misconduct*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Weisburd, D. et al.** (1991). *Crimes of the Middle Classes. White-Collar Offenders in the Federal Courts*. New Haven: Yale University Press.
- Wesser, E.** (2001). "Har du varit ute och shoppat, Jacob?" *En studie av Finansinspektionens utredning av insiderbrott under 1990-talet*. Lund Dissertations in Sociology 45. Lunds universitet.

English summary

Economic crime – trends in a number of important offence categories

Author:

Lars Emanuelsson Korsell

Published by:

National Council for Crime (BRÅ)

P.O.Box 1386

SE-111 93 Stockholm

Sweden

Reference:

BRÅ-report 2001: 20

ISSN 1100-6676, ISBN 91-38-31894-6

Available in Swedish from:

Fritzes kundservice

SE-106 47 Stockholm

Sweden

The term economic crime is usually employed to refer to offences committed by businesses; crimes motivated by profit that take place within the framework of a legitimate business enterprise. In Sweden, in practice this means tax offences, accountancy offences and offences against creditors. These are the types of crime that account for the largest volumes of offence reports and convictions in the area of economic offending. More recently, attention has also come to be focused on insider trading offences, but the number of such crimes that are reported and lead to convictions remains very low. In other countries, the emphasis has instead been placed on illegal price cartels, large scale frauds against other businesses and consumer fraud. Occupational crimes are also counted as economic offences by some. These are defined as crimes committed within firms and other organisations by employees or other agents where the firm is the victim of the offences, such as embezzlement and breaches of trust, for example.

One difficulty with attempts to describe economic crime trends is that many of these offences are largely uncovered only in connection with the work conducted by various public sector agencies. This means that levels of registered crime in large part constitute more a reflection of the activities of these agencies than they do a reflection of actual crime levels. In order to correctly portray such crime trends, methods

other than the use of official crime statistics are therefore required, such as economic calculations of levels of tax evasion, interviews with actors working in the hidden economy, victim surveys of business owners etc.

During the latter part of the 1990s, the number of reported tax offences, accountancy offences and offences against creditors has fallen. Two important factors in the explanation of this reduction are a drop in the number of audits conducted by the tax authorities and the substantial drop in the number of bankruptcies that followed the large increase in bankruptcies witnessed during the early 1990s. It is in the context of tax authority audits and bankruptcy investigations conducted by the official receiver that the most common economic offences are uncovered.

Numbers of reported tax offences have increased

In the year 2000, however, the number of reported tax offences increased despite the lack of a corresponding increase in levels of auditing. What appears to have happened is that the motivation for tax officials to report suspected tax offences has increased. Today, a large part of these criminal investigations are conducted by the tax authority's own tax offence units, and officials reporting offences get the feeling that something is 'being done' about the incidents they report. At the present time there are 130 criminal investigators working at these tax offence units – most of whom are experienced tax auditors – with the intention being to increase this number to 200 in the near future. This has meant that it has become more natural for the tax administration's investigators and auditors to think in terms of tax crime and the reporting of tax offences in the conduct of their daily control activities. The trend ought therefore to be one of a continuing increase in the number of offence reports – with occasional fluctuations – until a point of saturation or balance is reached. This trend may to some extent be offset however by the fact that there are now fewer tax auditors conducting the work that may lead to the reporting of offences, since many auditors have been transferred from the supervisory work of the tax authority over to the tax offence units.

The numbers being reported for obstructing tax controls will continue to increase, since this offence was recently reclassified as no longer being subsidiary to accountancy offences. Since the tax authority devotes a large amount of resources to focused financial and special audits, the number of serious criminal investigations involving grave offences will remain high.

Economic calculations conducted over the course of the last few decades to assess levels of tax evasion do not indicate that any major changes have taken place. There have on the other hand been certain structural changes as a result of societal change and the introduction of new systems of control.

Globalisation and trends in the field of information technology are putting pressure on welfare state systems with a high tax base such as that of Sweden. The number of opportunities to manipulate income as a means of minimising tax payments is increasing. As a result of the events in New York on September 11th, however, the international battle against tax paradises has taken a new turn. In the aftermath of these events there will also be new legislation and increased levels of international collaboration with a focus not only on terrorism but perhaps above all on organised crime, but also economic crime. As a conservative assessment, it seems reasonable to assume that tax legislation will to some extent be adapted to meet the demands of the world around us and at the same time levels of control are likely to increase. The possibilities for control and the conditions for combating crime will continue to develop.

Accountancy offences and
insider trading offences on the
increase, embezzlement on the decline

A general economic slow down in combination with the so-called dot-com collapse, intensified by the terrorist attacks of the 11th September, have meant that the trend in numbers of firms going bankrupt has once again turned upwards. As a consequence, the numbers of suspected offences reported by official receivers will also be subject to an increase. These reports will primarily relate to accountancy offences and other crimes against creditors.

The increased levels of attention focused on insider trading during the 1990s will probably be maintained, which will involve increases in the resources being devoted to uncovering suspected offences in this area. The EU is at present discussing the use of administrative sanctions as a means of complementing the penal regulation of this field. If such sanctions are introduced, the number of cases will increase dramatically.

Economic crime not only includes offences committed by businesses, but offences where businesses are the victims of offences committed by other firms - typically frauds - and by employees inter alia in the form of embezzlement. There are no statistics over how many registered fraud offences are directed at businesses. Numbers of reported cases of the crime of embezzlement have fallen from the levels witnessed during the mid 1990s and during the 1980s however.

Economic crime is now
being combated more effectively

Recent years have witnessed improvements in the levels of efficiency

with which reported economic offences have been dealt with by the agencies involved in combating this form of crime. Several factors have contributed to this. More resources have been made available through the establishment of the tax offence units and the Swedish Economic Crimes Bureau. In addition, there are fewer offences to investigate since the number of reported offences has declined. Crimes of a less serious nature that are admitted by the offender and where the sanctioning scale includes a suspended sentence may now be dealt with outside of the court system by the more simple means of a fine issued by the prosecutor. Certain of the agencies involved in investigating offences have a system for dealing with less serious offences in a certain order, which increases the number of cases being brought to a conclusion. Although a number of changes have taken place over recent years, the most important of these from the point of view of effectiveness is probably the establishment of the tax offence units at the tax authority. These tax offence units are now to be found all over the country, and on the basis of numbers currently employed, they have meant an increase of 130 in the number of people involved in the investigation of tax offences.

As a result of research and intelligence gathering activities, knowledge on how different forms of crime are related to one another will increase and spread. It is no longer reasonable to regard economic crime purely as an area comprised for the most part of tax offences, accountancy offences and offences against creditors. The first consequence of this trend will be that the economic crime concept will come to be related to a broader range of activities that will also include occupational crime, frauds between businesses and various forms of corruption. The second consequence will be a new emphasis on the relationship between economic offences and other types of crime, particularly organised crime.

A knowledge based approach to activities is becoming the guiding principle for efforts to combat economic crime. For the moment this primarily involves the work conducted by police at the local level. The crime prevention perspective will therefore become an increasingly important component in future economic crime fighting strategies. This is also true of intelligence gathering activities. The business community will come to take a more active role in preventing crime and raising the level of business ethics. A national crime prevention program may also be introduced in the area of economic crime, involving several elements, including more "crime-proof" legislation, preventive legislation, and control activities guided by preventive strategies as well as improved trading controls and business ethics within the business community itself.